

UPPSALA
UNIVERSITET

”Vi är ingenting utan vårt jobb”

En studie av arbetsmarknadssekreterares förståelse av lönearbetet

Sociologiska institutionen
Socionomprogrammet
Examensarbete i socialt arbete, 15 hp
Vårterminen 2017

Författare: Julia Johansson
Handledare: Kamilla Peuravaara
Examinator: Daniel Nilsson Ranta

Sammanfattning

Lönearbetet är en av våra mest dominerande samhällsliga institutioner och arbetslinjen är en central välfärdspolitisk ambition. Lönearbetets ställning och dominans i samhället förstås ofta som självklar och oproblematiserad. Förutom att lönearbetet är en dominerande samhällslig institution är det också ett fenomen som upptar stora delar av de flesta människors liv. Inom det sociala arbetet har lönearbetet en central roll i verksamheter som sysslar med försörjningsstöd och arbetsmarknadsinsatser. Denna studie handlar om hur lönearbetet konstrueras av tjänstepersoner som arbetar med arbetsmarknadsinsatser på uppdrag av socialtjänstens enhet för försörjningsstöd, så kallade arbetsmarknadssekreterare. Utgångspunkten i studien är att vi tillskriver lönearbetet fler betydelser än att bara vara ett medel för vår försörjning. Studien bygger på kvalitativa intervjuer med fyra arbetsmarknadssekreterare. Forskningsansatsen för studien är socialkonstruktivistisk och studiens teoretiska ramverk utgår från en socialkonstruktivistisk syn på sociala problem, teori om diskursens makt samt teori om arbetsetik och konsumtionsetik. Genom att använda kritisk diskursanalys har fyra diskurser utvunnits ur intervjumaterialet. Diskurserna handlar om lönearbetet som botemedel, lönearbetet som integrering, lönearbetet som den enda meningsfulla sysselsättningen samt lönearbetet som nyckeln till ett gott liv. I och med dessa diskurser legitimeras lönearbetets dominerande ställning i samhället och i människors liv.

Nyckelord: Lönearbete, arbetsmarknadsinsatser, försörjningsstöd

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Syfte och frågeställningar	5
1.2 Disposition	5
2. Tidigare forskning	5
2.1 Lönearbetet och arbetslinjen	6
2.2 Arbetsmarknadsinsatser och aktiveringspolitiken	7
3. Teori	11
3.1 Socialkonstruktivism	11
3.2 Socialkonstruktivism och sociala problem	12
3.3 Diskursens makt	13
3.4 Arbetsetik och konsumtionsetik	14
4. Metod	16
4.1 Metodologisk ansats	16
4.2 Urval	17
4.3 Datainsamling	19
4.4 Dataanalys	21
4.5 Tillförlitlighet och giltighet	24
4.6 Förförståelse	24
4.7 Etiska överväganden	25
5. Resultat	26
5.1 Lönearbete som botemedel	26
5.2 Lönearbete som integrering	29
5.3 Lönearbete som den enda meningsfulla sysselsättningen	34
5.4 Lönearbete som nyckeln till ett gott liv	38
6. Avslutande diskussion	42
6.1 Summering av resultatet	42
6.2 Diskurserna och den tidigare forskningen	43
6.3 Resultatet i relation till teoretiskt ramverk	45
6.4 Resultatet i relation till metod	46
6.5 Implikationer för forskning och praktik	47
7. Referenser	48
8. Bilagor	51

1. Inledning

”Skärp kraven på bidragstagare” lyder rubriken för artikeln i Aftonbladet (Svensson, 2017) som handlar om att Moderaternas ekonomiska talesperson Ulf Kristersson vill att man ska kunna ställa högre krav på personer som uppbär försörjningsstöd. Kraven ska till exempel bestå av tvingande deltagande i så kallade samhällsnyttiga insatser eller obligatorisk behandling för missbrukare. Kristersson påstår att försörjningsstödet har blivit en permanent försörjning för personer som inte har några problem överhuvudtaget – förutom att de inte kommit in på arbetsmarknaden. Lönearbetet är en av våra mest dominerande samhällsliga institutioner (Karlsson, 2009) och den så kallade arbetslinjen är en av grundstenarna i den svenska välfärdspolitiken (Johansson, 2008). Arbetslinjens mål är att medborgarna ska försörja sig själva genom lönearbete (Furåker & Blomsterberg, 2009) och arbetslinjen ska gälla samtliga, till exempel även för personer med psykiska funktionshinder (Börjesson, 2009). I Socialförsäkringsutredningens SOU ”Vad är arbetslinjen?” påstås att ”vara för arbetslinjen är ungefär lika kontroversiellt inom svensk politik som att vara för fred. Som så ofta med begrepp som omfattas av i stort sätt alla finns det en risk för att begreppet förlorar skärpa” (2005:9). På grund av arbetslinjens, och dess kärnkomponent lönearbetet, självklara och ofta oproblematiserade roll i den svenska välfärdspolitiken samt i de flesta svenska människors liv är det intressant att granska förståelser av fenomenet och begreppet lönearbete. Inom det sociala arbetets praktik har lönearbetet framför allt stor aktualitet inom enheter för försörjningsstöd och arbetsmarknadsinsatser. Dessa verksamheters praktiska mål är att klienterna ska bli självförsörjande och helst genom lönearbete. Arbetsmarknadsinsatsernas syfte är att bereda klienterna möjligheter till arbete och självförsörjning och motiveras ofta med att detta ska skapa bättre livschanser för klienterna (Grape, 1998:106). Kritiker menar dock att aktiveringskraven som arbetsmarknadsinsatserna är ett utlopp för syftar till att vara ett medel för kontroll och en disciplinering av arbetslösa (Milton, 2006:8). Vidare finns studier som visar att arbetsmarknadsinsatserna inte har någon betydande effekt för klienternas möjligheter att uppnå arbete och självförsörjning (se exempelvis Milton, 2006; Dahl, 2003 & Bergmark och Bäckman, 2004).

Följande uppsats i socialt arbete kommer att undersöka vilka förståelser det finns kring lönearbete bland tjänstemän som arbetar med arbetsmarknadsinsatser för

personer som uppbär försörjningsstöd. Lönearbetets starka ställning i samhället gör det intressant att kritiskt analysera förståelser av fenomenet. Arbetslöshet, ett tillstånd avhängigt lönearbete (Karlsson, 2009), ses också generellt som ett socialt problem och är således relevant för socialt arbete.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med min studie är att identifiera förståelser kring lönearbete inom ovan nämnda verksamhet eftersom lönearbetet utgör ett ultimata mål för klientgruppen som är föremål för arbetsmarknadsinsatser. Mina frågeställningar lyder: hur talar tjänstepersoner inom arbetsmarknadsinsatser om lönearbetet? Hur skapas genom detta talande lönearbetets legitimitet?

1.2 Disposition

Uppsatsen inleds med en genomgång av tidigare forskning på området. Den tidigare forskningen berör arbetsbegreppet, arbetslinjen, arbetsmarknadsinsatser och aktiveringspolitiken. Efter detta följer en redogörelse för uppsatsens teoretiska ramverk vilket består av socialkonstruktivism, socialkonstruktivism och sociala problem, teorier om diskursens makt samt arbetsetik och konsumtionsetik. Därefter redogörs för uppsatsens metod. I uppsatsen används en kvalitativ metod och den genomförs som en intervjustudie. Materialet har analyserats med hjälp av kritisk diskursanalys. Slutligen presenteras uppsatsens resultat vilket finner att lönearbetet legitimeras genom fyra diskurser: lönearbetet som botemedel, lönearbetet som integrering, lönearbetet som den enda meningsfulla sysselsättningen samt lönearbetet som nyckeln till ett gott liv. Till sist förs en avslutande diskussion av resultatet i relation till teori, tidigare forskning, metod samt till det sociala arbetets praktik och framtida forskning.

2. Tidigare forskning

I följande stycke presenteras tidigare forskning kring lönearbete och arbetsmarknadsinsatser. Inledningsvis presenteras forskning som berör arbetsbegreppet och olika förståelser av lönearbetets roll i människors liv och i samhället samt förståelser av arbetslinjen vars huvudkomponent är just lönearbetet. Sedan presenteras forskning kring arbetsmarknadsinsatser och aktiveringspolitik. Anledningen till denna uppdelning av den tidigare forskningen är att uppsatsen syftar

till att undersöka förståelsen av lönearbetet på arbetsmarknadsinsatsernas och aktiveringspolitikens område.

2.1 Lönearbetet och arbetslinjen

Jan Ch Karlsson (2009) menar att arbetslivet är den klassiska sociologins främsta arena men att det trots detta inte finns någon gemensam definition av själva arbetsbegreppet. Karlsson menar att vi framför allt syftar på lönearbetet när vi pratar om arbete men att det också finns problem med att avgränsa vad som kan räknas som arbete och vad som inte kan det. Karlsson konstaterar också att arbetet är något som upptar en stor del av Sveriges befolknings vardagliga liv under den största delen av vår livstid. Lönearbetets dominans i samhället och i människors vardagsliv i kombination med arbetsbegreppets amorfa karaktär gör det intressant att undersöka olika förståelser kring arbetet. Roland Paulsen (2010) redogör kritiskt för det han kallar arbetssamhället, nämligen det samhälle vi just nu lever i där arbetet är ett självändamål. Paulsen menar att det är orimligt att arbetssamhället fortfarande består trots att vi har uppnått en så pass hög teknologisk utveckling att vi i själva verket inte behöver eftersträva full sysselsättning via lönearbetet. Paulsen (2013:14) menar att kritik mot arbete fokuserar på att arbete inte längre är en yttre faktor i människors liv utan att arbetet infiltrerar själva livet. Arbetet strukturerar vår tid, våra tankar och våra känslor. På grund av detta finns det få arenor där vår yrkesidentitet inte är relevant. Paulsen framhåller att detta i sin tur leder till att vi förlorar förmågan till varande utan underkastelse, till spontanitet och till motsträvighet och att vi börjar frukta självständighet. Paulsen (2010) beskriver vidare arbetets idéhistoria från antiken till nutid. Arbetet har under denna tid gått från att förstås som en förnedring, ett hinder för själslig utveckling, ett kall, en plikt, ett sundhets- och skötsamhetstecken till att idag ses som, bland annat, en rättighet och en möjlighet för personligt självförverkligande. Paulsen menar vidare att den positiva bilden som vi har av arbetet idag är en historiskt sett ny företeelse. Förståelsen av arbetets innebörd i människors liv och i samhället är således godtycklig och föränderlig över tid. Owe Grape (1998:106ff) menar att lönearbetet inom välfärdspolitiken har setts som ett villkor för att uppnå individuell autonomi, självförverkligande och ökad jämlikhet bland medborgare. Lönearbetet ska alltså kunna förse medborgarna med ökade livschanser och förbättrade levnadsvillkor.

Malin Junestav (2004) redogör för tre olika perspektiv på arbetslinjen under 1900-talet. Det alla perspektiv har gemensamt är att aktiva åtgärder premieras framför ett passivt utbetalande av ekonomiskt stöd utan krav på motprestation. Det första perspektivet kallas kontroll- och disciplineringsperspektivet och innebär en åtstramning av ekonomiskt stöd för arbetslösa och höga krav på motprestationer. Perspektivet innebär också att de arbetslösas arbetsmoral och –etik ifrågasätts. I det andra perspektivet förstås arbetslinjen som ett medel för hjälp-till-självhjälp och uppfostring. Här ses det som statens roll att fostra medborgarna till goda arbetare. Till detta perspektiv kan även de inkomstgrundade socialförsäkringarna räknas in, som innebär att medborgarna har rätt till ersättning baserat på sin prestation som lönearbetande och som ska fungera som ett sätt att understryka att medborgaren har rättigheter men även skyldigheter. Det sista perspektivet på arbetslinjen menar Junestav är rättighetsperspektivet. Inom detta perspektiv är full sysselsättning det mest önskvärda. Synen är att full sysselsättning är möjlig, att arbete är en rättighet och att det är statens skyldighet att förse medborgarna med arbete. Owe Grape (1998:111) målar upp en bild av synen på arbetslinjen genom historien som har beröringspunkter med Junestavs perspektiv. Grape menar att arbetslinjen alltid haft inslag av tvång och att den har haft en inneboende moralism kring att individen ska göra rätt för sig, även om hon är sjuk eller fattig. Arbetslinjen har också förklarats som ett medel för att skapa högre levnadsstandard för samtliga medborgare och som en möjliggörare till social rättvisa och hög materiell standard.

2.2 Arbetsmarknadsinsatser och aktiveringspolitiken

Rickard Ulmestig (2007) förklarar att kommunala arbetsmarknadsinsatser motiveras utifrån två problem, nämligen att kostnaderna för ekonomiskt bistånd är betungande för den kommunala ekonomin samt att bidragstagarnas förmodade passivitet är ett problem och att klienterna bör aktiveras. Ulmestig menar att det finns en stark övertygelse kring att aktivering av både bidragstagare och socialarbetare ska leda till att kostnaderna för ekonomiskt bistånd i kommunerna ska sjunka. Aktiveringen som kommunerna kräver av socialbidragstagare genom arbetsmarknadspolitiska insatser menar Ulmestig förväntas leda till att klienterna får större social kompetens och kunskap som i förlängningen ska leda till arbete. Kommunerna förväntar sig också att den ökade kontrollen ska leda till att kommunmedborgare flyttar från kommunen eller undviker att söka socialbidrag och således minska kostnaderna för kommunen.

Slutligen menar Ulmestig också att aktiveringsåtgärderna kan leda till att kommunerna får billig arbetskraft genom att personer som exempelvis uppstår aktivitetsersättning kan bli anvisad sysselsättning inom en kommunal verksamhet. Vidare finner Ulmestig att det görs ett särskiljande mellan arbetslösa som uppstår kommunalt socialbidrag och arbetslösa som inte gör det, där den tidigare gruppen förstås som mest problematisk. Leif Holgersson (2008:244) menar att aktivitetskraven inom socialtjänsten är ett uttryck för den arbetsmoralistiska tradition som präglar all svensk socialpolitik. Tapio Salonen (1994:175) framhåller att relationen mellan fattigvården och arbetsmarknaden alltid har byggt på två föreställningar, nämligen att fattigvården ska syfta till att uppmuntra till arbete och bidra till regleringen av arbetskraft och även medverka till social kontroll och stabilitet i samhället. Salonen förklarar vidare att fattigvården historiskt har använt arbetsinrättningar och nödhjälpsarbeten som en avskräckande funktion i fattigvården med tanken att en förödmjukande hjälpinsats skulle höja arbetsmoralen och skapa villiga arbetare.

Pia Milton (2006) finner att kraven på motprestation och betoningen på de arbetslösas skyldigheter gentemot välfärdsstaten har ökat sedan 1990-talet. Aktiveringspolitiken går ut på att arbetslösa som söker bidrag ska kunna få sitt bidrag villkorat med att de ställer upp på någon anvisad arbetsmarknadsinsats så som utbildning eller sysselsättning. Milton menar att kraven på aktivering alltid motiveras med att aktiveringen leder till integrering av medborgarna i samhället och förhindrar marginalisering. Aktiveringspolitikens förespråkare menar att kraven på bidragstagarna leder till ökade möjligheter till självförsörjning eftersom bidragstagarna tack vare höga krav når positiva förändringar i sitt liv och kan tillvarata sina resurser. Kritiker till aktivitetspolitiken menar dock att kraven på aktivering är ett sätt att öka kontrollen över bidragstagarna vilket i sin tur har lett till att deras försörjningsmöjligheter har försvagats och det sociala stigmat har ökat. Milton finner att hårda krav på aktivering, motprestation och betoning individens eget ansvar för sin försörjning inte skapar större chanser för bidragstagarna att uppnå självförsörjning. I vissa fall visar det sig till och med att en paternalistisk modell leder till lägre chanser att komma ut i självförsörjning i jämförelse med modeller där lika hårda krav på aktivering inte ställs. Milton menar att hårda krav och hot om sanktioner, så som uteblivet eller minskat bidragsbelopp, inte gör att bidragstagarna

snabbare hittar ett arbete. Milton visar att aktiveringens förmodanden om bidragstagarnas passivitet och bristande arbetsmoral kan förkastas samt att långvarigt bidragsberoende främst uppstår eftersom klienterna inte är eftertraktade på arbetsmarknaden. Vidare hade bidragstagarna som störst chanser att hitta ett arbete inom de första sex månaderna av bidragstagande. Detta menar Milton implicerar att de som inte hittade ett arbete inom kort tid hade sämre kvalifikationer och större problem. Jenny Nybom (2012) har undersökt kommunala arbetsmarknadsinsatser som Nybom kallar för jobbaktivering och kännetecknas av jobsökande, obetalt arbete, jobbträning samt är förenade med höga krav och risk för sanktioner. Nybom finner att jobbaktiveringen i samband med sanktioner hade ett positivt samband med fortsatt socialbidragstagande. Vidare fann Nybom att avsaknad av utbildning, avsaknad av arbetslivserfarenhet, ohälsa, missbruk och långvarigt bidragstagande hade ett negativt samband med att få arbete. Ohälsa och missbruk ökade sannolikheten för socialbidragstagande.

Espen Dahl (2003) har undersökt kommunala arbetsmarknadsinsatser i Norge för att se huruvida dessa insatser ökar klienternas chanser till självförsörjning. De norska arbetsmarknadsinsatser som Dahl undersöker liknar de svenska i det att de är obligatoriska för de som uppbär ekonomiskt bistånd, att frånvaro kan leda till sanktioner och att arbete ses som den mest önskvärda aktiviteten för bidragstagarna. Dahl finner i sin studie att arbetsmarknadsinsatserna inte ledde till att klienterna hade uppnått självförsörjning varken på kort eller lång sikt. Dahl resonerar kring att anledningen kan vara att de klienter som har störst sociala problem och hinder har svårt att etablera stabila arbetskontakter trots insatser, att arbetsmarknadsinsatserna medför stigma för klienterna eller att arbetsmarknadsinsatserna inte tillför klienterna det de behöver för att lyckas på arbetsmarknaden. Tae Kuen Kim och Karen A Zurlo (2007) har studerat aktiva arbetsmarknadsinsatser i Sydkorea. Arbetsmarknadsinsatserna kännetecknas av att de är obligatoriska för att få ekonomiskt bistånd och fokuserar på lönearbete framför andra aktiveringsåtgärder så som studier. Författarna finner att den största orsaken till att deltagare i insatserna inte kan fullgöra dem är på grund av hälsoproblem varför personernas hälsostatus behöver utredas noga innan de skickas ut i aktiveringsåtgärder som de sedan inte klarar av på grund av hälsan och då mister sin rätt till ekonomiskt bistånd. Enligt David Fryer (1992) dras ofta slutsatser kring att den dominerande sociala institution som arbetet

utgör i industrialiserade samhällen tillfredsställer grundläggande psykologiska behov hos människan. Detta har lett till en vedertagen bild av att arbetslöshet leder till psykisk ohälsa. Fryer ställer sig dock frågande till huruvida det huvudsakligen är frånvaron av själva arbetet och de sociala relationer och psykologiska stödfunktioner som kommer med arbetet som leder till den psykiska ohälsan, eller om ohälsan är en produkt av materiell deprivering. Fryer lyfter då fram att frånvaron av ett arbete oftast leder till relativ fattigdom och inkomstrelaterade problem. Fryer menar att den psykiska ohälsan i relation till arbetslöshet under 1930-talet förklarades som en produkt av den fattigdom arbetslösheten förde med sig. På 1980-talet förklarades istället den psykiska ohälsan som arbetslösheten förde med sig som relaterad till sociala, miljömässiga, kognitiva aspekter och ett begränsat handlingsutrymme. Fryer lyfter fram att forskare kan ha försummat betydelsen av den plåga som fattigdom innebär för människan och således också de psykologiska effekter som fattigdomen för med sig. Fryer drar därför slutsatsen att det är viktigt att i framtida forskning om arbetslöshet och arbetsmarknadspolicyer åter börjar fokusera på fattigdomens effekter på människan i stället för att bara fokusera på frånvaron av lönearbetet. Vidare finner Bergmark och Bäckman (2004) i en studie av långvarigt bidragstagande i Sverige på 1990-talet att anledningen till att klienter kan lämna bidragstagande huvudsakligen står att finna i huruvida det råder en god arbetsmarknad eller inte. Studien vittnar alltså om att utformningen av bidragssystemet eller bidragstagarnas personliga egenskaper spelar mindre roll när det kommer till att uppnå självförsörjning.

Sammanfattningsvis visar tidigare forskning att arbetet har en stor dominans i samhället men att arbetsbegreppet samtidigt är svårdefinierat. Arbetets betydelse är godtycklig och föränderlig i det att det i olika tider haft olika konnotationer. Inom välfärdspolitiken har arbetet ofta förklarats som en nyckel till möjligheter. Arbetslinjen har förståtts som ett kontrollverktyg men också som en social rättighet och förutsättning för jämlikhet. En kärnkomponent i välfärdspolitiken är kraven på aktivering av arbetslösa och bidragstagare. Även aktiveringskraven har setts som ett sätt att kontrollera arbetslösa och som något som skvallrar om synen på att fattiga har bristande moral. Ett led i aktiveringskraven är arbetsmarknadsinsatserna som enligt den presenterade forskningen har visat sig ha låg inverkan på arbetslösa bidragstagares faktiska förutsättningar att uppnå självförsörjning. Denna studie kommer att undersöka förståelser av lönearbetet hos personer som arbetar med

arbetsmarknadsinsatser i direktkontakt med klienterna. Dessa personer implementerar arbetsmarknadspolitiska mål och verkar i direktkontakt med de individer som är föremål för arbetsmarknadsinsatserna och som uppstår försörjningsstöd. Studien kan tillföra en kvalitativ förståelse av deras beskrivningar av lönearbetets betydelse för människan samt om deras förståelse av arbetslinjens legitimitet.

3. Teori

Följande stycken redogör för uppsatsens teoretiska utgångspunkter och ramverk. Uppsatsen kommer huvudsakligen att bygga på socialkonstruktivism och teori om diskursens makt. Inledningsvis kommer socialkonstruktivismen behandlas och sedan socialkonstruktivism i relation till sociala problem. Efter detta kommer jag att redogöra kort för diskursens makt och avslutningsvis redogör jag för Baumans teori om arbetsetik och konsumtionsetik.

3.1 Socialkonstruktivism

Användandet av en socialkonstruktivistisk teori innebär att man framför allt intresserar sig för hur vi förstår och ger mening till fenomen i vår omgivning. Dessa förståelser anser man vara föränderliga och kan variera mellan tid och kultur (Loseke, 2010). Grundantagandet är alltså att inget objekt har någon mening per se utan objektet tillskrivs mening genom människors sociala processer. Socialkonstruktivismen menar att ett fenomenets tillblivande är beroende av människors benägenhet att benämna och kategorisera fenomenet (ibid.). Hur vi väljer att konstruera olika fenomen ger dessutom implikationer för hur vi betar oss i relation till dessa fenomen (ibid.). Socialkonstruktivismen ser verkligheten som lokalt skapad genom grupperns gemensamma erfarenheter av ett givet fenomen. Hur vi konstruerar vår kunskap om verkligheten antar man också har en ideologisk dimension då konstruerandet styrs av politiska intressen. Vidare utgår man från att våra konstruktioner av fenomen är tyngda av kulturella värderingar som utgör grunden för våra konstruktioner. I och med detta är det också dessa kulturella värderingar som avgör hur konstruktionerna kan se ut (Howell, 2013:92). En sådan kulturell värdering skulle exempelvis kunna vara att människor ska kunna försörja sig själva varför fenomenet bidragstagande konstrueras som problematiskt.

Peter Berger och Thomas Luckmann (1966) argumenterar för att verkligheten är socialt konstruerad och att det är kunskapssociologins uppgift att analysera hur processen för konstruerandet ser ut. Berger och Luckmann framhåller att den sociala konstruktionen av verkligheten sker i den vardagliga kontakten mellan människor. I processen i vilken verkligheten konstrueras spelar språket en avgörande roll eftersom det är vårt mest avancerade kommunikationsmedel som gör att vi tillsammans kan dela och skapa sociala konstruktioner av verkligheten. Berger och Luckmann menar att det i produktionen av kunskap finns en dialektik mellan individ och samhälle samt mellan personlig identitet och sociala strukturer. Berger och Luckmann (ibid.:78) använder sig av begreppet internalisering för att beskriva hur etablerade förståelser av den sociala världen infogar sig i människors medvetande genom socialisationen. Internaliseringen går bortom en förståelse för olika fenomen i den sociala världen utan innebär också att individen upplever att fenomenen är meningsfulla för henne själv. Genom socialisationen tar individen alltså över en redan existerande världsbild och gör den till sin egen (ibid.:149-150). Ett exempel på hur idéer om lönearbetet kan internaliseras hos människor skulle vara en persons upplevelse av att lönearbete är avgörande för att hon ska känna meningsfullhet i sin tillvaro. För att förtydliga socialkonstruktivismens tillämpningsområde för att förklara sociala problem kommer detta att redogöras för nedan.

3.2 Socialkonstruktivism och sociala problem

En socialkonstruktivistisk grundsyn på sociala problem innebär att sociala problem, precis som alla andra fenomen, förstås som konstruerade genom sociala processer och interaktion samt är föränderliga över tid och rum (Loseke, 2010). Socialkonstruktivismen är alltså inte intresserad av att förklara ett socialt problems beskaffenhet eller utbredning utan istället beskriva vilka processer som leder till att vi förstår någonting som ett socialt problem (Jacobsson, Thelander & Wästerfors, 2010). För att exemplifiera detta i relation till lönearbete så förstås avsaknaden av aktivt lönearbetande generellt som ett socialt problem om det innebär att en person då blir beroende av försörjningsstöd samt blir föremål för arbetsmarknadsinsatser. Om en person däremot inte är aktivt lönearbetande på grund av föräldraledighet, pension eller studier så förstås det inte som ett socialt problem. Vi konstruerar alltså frånvaron av lönearbetet och lönearbetets betydelse på olika sätt beroende på kontexten. Loseke använder i sin socialkonstruktivistiska teori kring sociala problem tre centrala

begrepp, 'social problems game', 'package of claims', 'claims-makers' och 'audience' (Loseke, 2008:19ff). 'Social problems game' är aktiviteten i vilken olika aktörer försöker övertyga andra om att ett visst fenomen är ett socialt problem och att något måste göras för att komma till bukt med det sociala problemet. Viktiga komponenter i 'social problems game' är makt och politik. Spelarna i 'social problems game' delas vidare upp i 'audience' och 'claims-makers'. 'Audience' är de som ser och hör talas om anspråken om vad som är sociala problem och avgör legitimiteten i dessa anspråk. 'Claims-makers' är de som hävdar att ett fenomen är ett socialt problem och försöker övertyga 'audience' om resonemangets legitimitet. Slutligen använder sig Loseke av termen 'package of claims' för att beskriva de sätt 'claims-makers' typifierar ett socialt problems tillstånd, klientgrupp och lösning. När ett 'package of claims' börjar tas för given och 'claims-makers' börjar ses som auktoriteter på detta område förklarar Loseke (ibid.:69) att ägarskap av ett socialt problem har etablerats. Losekes begrepp kan appliceras på min studie för att konceptualisera hur frånvaron av ett lönearbete i en människas liv konstrueras som ett socialt problem. Begreppen kan appliceras på en mer övergripande nationell politisk argumentation om arbetslöshet och hur och varför arbetslösheten måste åtgärdas, men begreppen kan också användas för att begripliggöra processer i den praktiska verksamheten och i arbetsmarknadssekreterarens förhållningssätt till arbetet och klienterna. I denna studie kommer jag att använda 'claims-makers' och 'claims-making' som begrepp för att beskriva en språklig källa där intervjupersonerna gör anspråk på att något är ett socialt problem. 'Package of claims' används för att beskriva intervjupersonernas förklaringar till varför något är ett socialt problem och vad som behöver göras för att åtgärda det. 'Audience' används för att beskriva de som tar emot budskapet om vad som är ett socialt problem, vilket i detta fall framför allt är intervjupersonernas klienter men också jag i egenskap av intervjuare. För att utvinna dessa teoretiska begrepp ur materialet och också ge dem mer tyngd kommer studien också att använda diskursbegreppet vilket redogörs för nedan.

3.3 Diskursens makt

För att kunna påvisa konstruktioner kring lönearbetet kommer jag att använda mig av diskursbegreppet och teorin bakom detta. Diskursbegreppet har en socialkonstruktivistisk bas i och med att det utgår från att sociala fenomen aldrig är färdiga utan snarare befinner sig under konstant förhandling om definitioner (Winther

Jørgensen & Philips, 2000). Winther Jørgensen och Philips definierar diskurs som ”ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller ett utsnitt av världen)” (2000:7). En grundläggande förståelse av diskurser är att de är en form av sociala praktiker som både fungerar som konstituerande av den sociala världen men som samtidigt konstitueras av andra sociala praktiker (ibid.). Diskursbegreppet inbegriper en förståelse om att vi genom att tala på ett visst sätt om vår omvärld och om företeelser i den aktivt är medskapare av denna omvärld. Språket, som har en central roll i förståelsen av diskurser, är alltså aldrig enbart en beskrivning av verkligheten utan också en skapare av verkligheten (ibid.). Winther Jørgensen och Philips menar att diskurser får sociala konsekvenser genom att de avgör vilka handlingar som är möjliga och relevanta i en given situation. Detta innebär alltså att diskursen har makt att påverka. I relation till diskurser kring lönearbete skulle detta kunna exemplifieras genom att det hade setts som relevant att tala om lönearbetet som ett hinder för själslig utveckling under antiken (Paulsen, 2010) medan samma utsaga hade verkat absurd i nutid. Denna förståelse av diskursen leder också till antagandet att en given diskurs inom det sociala arbetets praktik också har makt att påverka hur det sociala arbetet utformas och vad som anses rimligt och rätt. Diskurserna får således praktiska konsekvenser.

3.4 Arbetsetik och konsumtionsetik

Zygmunt Bauman (1998, 2007) teoretiserar kring vad han kallar produktionssamhället och konsumtionssamhället. Produktionssamhället kännetecknas av att människan är en producent av en vara. Produktionssamhället äger rum under den tidiga industrialismen och under denna tid används arbetsetiken som sätt att skapa dygdiga fabriksarbetare. I takt med ökat materiellt välstånd övergår produktionssamhället till ett konsumtionssamhälle. I konsumtionssamhället är människan framför allt en konsument. I konsumtionssamhället blir marknaden den mest centrala platsen och här konsumerar konsumenten varor men marknadsför även sig själv som en vara. Som ett led i detta uppstår en konsumtionsetik som innebär att människan är förpliktigad att konsumera för att skapa en social identitet.

Bauman (1998) menar att arbetsetiken i det tidiga industriella samhället infördes som ett medel för att utöva kontroll över arbetarna och hålla dem kvar i underordning och moralisk anständighet. Arbetsetiken har starka moraliska inslag och att personer inte

arbetade sågs som ett utslag av deras moraliska slapphet. Av detta följde en förståelse av att arbetet skulle innebära en moralisk förbättring hos arbetarna. Arbetsetiken var också ett sätt att få arbetarna att rätta in sig i de normer och vanor som medelklassen ansåg riktiga. Bauman framhåller att arbetsetiken leder till en syn på att ett avlönat arbete, "hur eländigt det än må vara" (1998:23), ger en människa en moralisk överhöghet, anständighet och också rätten att leva. Arbetsetiken ledde också till en syn på arbetet som ett universalmedel som kunde råda bot på sociala problem och missförhållanden (ibid.:59) och även personliga bekymmer (ibid.:29). Vidare menar Bauman att den bistra tillvaron i fattighusen skulle fungera avskräckande och att tanken då var att människorna skulle känna sig mer lockade av arbetet i fabriker. Bauman hävdar att det moderna industrisamhället ledde till att arbetet blev den centrala punkten i individens liv, i samhällsordningen och dessutom för samhällets överlevnadsförmåga och möjlighet till välstånd. Arbetet blev således den centrala utgångspunkten i människans liv som alla andra aspekter av livet orienteras utefter (ibid.:31). Arbetsetiken utmynnade också enligt Bauman i att människans värde och värdighet började mätas i termer av pengar vilket ledde till uppkomsten av ett konsumtionssamhälle. Konsumtionssamhället kännetecknas av att samhällsmedborgaren framförallt är en konsument. Som konsument uppmanas människan att bejaka sin frihet att välja och med hjälp av denna valfrihet forma sin sociala identitet. I konsumtionssamhället blir således individualiteten viktig. Bauman (2007:16) menar att den avreglering och privatisering av tidigare statligt förvaltade verksamheter som skett har lett till att människan är utelämnad till privata aktörer på arbetsmarknaden varför hon måste göra sig själv anställningsbar och åtråvärd på denna marknad. På detta sätt blir också konsumenten, människan, själv en vara. Det blir då individens egen uppgift att utveckla sina förmågor och resurser för att vara så pass säljbar som möjligt. I det individualistiska konsumtionssamhället börjar arbetet bedömas utifrån om det är trist eller intressant och hur pass mycket behagliga upplevelser det kan erbjuda (Bauman, 1998). Att inte ha ett arbete i konsumtionssamhället innebär någon grad av fattigdom vilket i sin tur innebär ett normbrott, individen får inte tillgång till det som förstås som ett normalt och lyckligt liv. Det normala livet innebär att individen fritt kan välja mellan olika erfarenheter och upplevelser. För att uppnå ett lyckligt liv gäller det då att fånga så många upplevelser som möjligt. Den fattiga i konsumtionssamhället drabbas då av vad Bauman kallar "inre exil" (1998:60), en känsla av otillräcklighet, förödmjukelse och

uteslutning ur sociala sammanhang. Detta leder till minskad självaktning och känslor av skuld och skam. Personerna utan arbete blir alltså misslyckade konsumenter. Det goda livets ideal menar Bauman uppnås utifrån hur mycket fria val konsumenten kan göra och framför allt hur pass väl konsumenten maximerar denna valfrihet. Bauman menar att inkomstens plats blir underordnad valfriheten, pengar fungerar enbart som ett medel för att skapa en större räckvidd av valmöjligheter.

Sammanfattningsvis består det teoretiska ramverket för uppsatsen av socialkonstruktivism, socialkonstruktivism och sociala problem, teori om diskursens makt samt teorier om arbetsetik och konsumtionsetik. Socialkonstruktivismen möjliggör en analys av hur lönearbetet konstrueras i studiens material. En socialkonstruktivistisk syn på sociala problem leder till en förståelse av att konstruktionen av något som ett socialt problem är kontextuell, kulturell och skapad genom mänsklig interaktion. För att beskriva konstruktionen av sociala problem i materialet används Losekes (2010) begrepp 'social problems game', 'package of claims', 'claims-makers' och 'audience'. Teori om diskursens makt används för att påvisa hur de sociala konstruktionerna tar sig i uttryck i språklig form och leder också till en förståelse av att diskurser både är en produkt av sociala praktiker samtidigt som de är medskapare av dessa sociala praktiker. Teorierna om arbetsetik och konsumtionsetik bidrar med en förståelse av konstruktionerna och diskurserna till en bakgrund av arbetsetiska och konsumtionsetiska samhälleliga värderingar. För att förklara hur det teoretiska ramverket kommer ge mening i studiens material redogörs nedan för studiens metodmässiga aspekter.

4. Metod

Uppsatsen utgår från en kvalitativ metod och baseras på en intervjustudie med fyra tjänstepersoner inom arbetsmarknadsinsatser. Intervjumaterialet kommer att analyseras med hjälp av kritisk diskursanalys. Nedan följer en redogörelse för den metodologiska ansatsen, urvalet för studien, datainsamlingsmetoden, analysmetoden, min förförståelse samt etiska aspekter av studien.

4.1 Metodologisk ansats

För att utföra studien kommer en kvalitativ metod att användas. Kvalitativ metod passar studien eftersom den syftar till att undersöka tjänstepersonernas subjektiva förståelser och förklaringar av lönearbetet. Studien ämnar också undersöka förståelserna i dess samhälleliga och organisatoriska kontext och att undersöka en mindre mängd material men på ett djupgående sätt (Padgett, 2008). Metodologiskt vilar studien på en socialkonstruktivistisk forskningsansats vilket leder till ett grundantagande om att individer utvecklar och ger mening till världen vi upplever (Howell, 2013:89). Detta leder till en förståelse av verkligheten som skapad och bestämd av mänsklig interaktion snarare än att den existerar utanför mänsklig förståelse (ibid.). Denna metodologiska ansats leder till att studien endast kan göra anspråk på att beskriva hur människan förstår världen och verkligheten genom sättet att kommunicera om den. Vidare kommer studiens metod att bygga på diskursanalys. Norman Fairclough har utvecklat ett diskursanalytiskt angreppssätt som kallas för kritisk diskursanalys. Angreppssättet syftar till att möjliggöra studier av relationen mellan språk och makt och Fairclough (2001) menar att språket har en avgörande roll i produktionen, upprätthållandet och förändringen av maktrelationer i samhället. Den kritiska diskursanalysen kan därför användas för att belysa dessa maktrelationer och analysens ambition är att gå bortom att vara deskriptiv och istället belysa maktrelationer och sociala orättvisor (ibid.).

4.2 Urval

Informanterna i undersökningen är tjänstepersoner som arbetar i en verksamhet med kommunala arbetsmarknadsinsatser på uppdrag av socialtjänstens enhet för försörjningsstöd. Enheten för försörjningsstöd anvisar sina klienter till verksamheten för att de ska delta i insatserna. Om klienterna inte följer planeringen av insatserna riskerar de att få bidragsbeloppet från försörjningsstöd reducerat eller indraget vilket innebär att arbetsmarknadsinsatserna är förenade med ett visst tvång. Anledningen till att jag har valt ut just denna typ av verksamhet bland flera som sysslar med arbetsmarknadsinsatser, så som Arbetsförmedlingen, är att den just arbetar på uppdrag av försörjningsstöd som är en central verksamhet inom socialtjänsten och det sociala arbetets praktik. Verksamhetens avhängighet till socialtjänsten gör den mer intressant att undersöka för en uppsats inom socialt arbete än till exempel Arbetsförmedlingen då Arbetsförmedlingen sysslar med ett bredare fält av arbetsmarknadsfrågor medan de kommunala arbetsmarknadsinsatserna arbetar med personer i vad man kallar ett

långvarigt bidragsberoende och social utsatthet. Yrkestiteln för tjänstepersonerna är arbetsmarknadssekreterare och de arbetar med arbetsmarknadsinsatser i direktkontakt med klienterna. Klienterna benämns inom verksamheten som ”deltagare”. Arbetsmarknadsinsatserna består exempelvis av arbetsträning, arbetsförmågebedömning, praktik och så kallade välfärdsanställningar. Urvalet för intervjuerna består av fyra arbetsmarknadssekreterare. Ambitionen med studien var att intervjua fem personer men då upprepade tillfällen för intervju med en av intervjupersonerna avbokades och då materialet från fyra intervjuer var innehållsrikt och ändamålsenligt kommer endast materialet från fyra intervjuer att användas i studien. Att avsiktligt välja ut informanterna för att kunna ge information om den specifika forskningsfrågan kallas för strategiskt urval (Padgett, 2008). Jag har en ingång till den verksamhet som arbetar med dessa frågor i den kommun jag själv bor genom att jag gjorde en del av min verksamhetsförlagda utbildning inom socionomprogrammet där. Att jag själv tagit del av arbetet i verksamheten jag undersökt har varit både en fördel och en nackdel. Det är en fördel att jag dels har haft en naturlig ingång i verksamheten och har vetat vem jag kan kontakta för att höra mig för om intervjuer. Det var också en fördel att jag på förhand har vetat hur arbetsmarknadssekreterarna arbetar och vilka riktlinjer de har att förhålla sig till eftersom det gör att jag snabbare kunnat föra in intervjuerna på ett resonerande och reflekterande plan snarare än deskriptivt. Nackdelen har däremot varit att jag har en personlig relation till en del av de anställda i verksamheten vilket hade kunnat göra det svårt att upprätthålla ambitionen om att bedriva en så pass neutral studie som möjligt med fruktsamma intervjuer. För att undvika att en personlig relation skulle påverka intervjun har jag inte använt informanter som jag själv har varit i samma arbetsgrupp som eller som jag i övrigt haft nära kontakt med. För att komma i kontakt med personer som ville ställa upp på intervjuer kontaktade jag enhetscheferna i verksamheten för att kortfattat presentera min forskningsfråga och undersöka om det finns några arbetsmarknadssekreterare som kan vara intresserade av att bli intervjuade i ämnet. Arbetsmarknadssekreterarna uppmanades att själva ta kontakt med mig om de var intresserade av att ställa upp på en intervju. Om någon av genuint intresse och engagemang ställer upp kan man anta att samtalet under intervjun blir mer fruktsamt och givande. Att personen som blir intervjuad upplever att hon har ett intresse av att diskutera frågorna kan man anta leder till ett fylligare intervjumaterial. Detta är viktigt i just kvalitativa intervjustudier eftersom de är beroende av intervjupersonernas

utförliga berättelser om sina upplevelser (Padgett, 2008). Till de arbetsmarknadssekreterare som visade intresse för att ställa upp på intervju skickade jag ett informationsbrev¹ som kort presenterade studiens forskningsområde, forskningsetiska principer, vad materialet kommer att användas till samt kontaktinformation.

4.3 Datainsamling

Intervjuerna utformades som semi-strukturerade intervjuer och utfördes enskilt med arbetsmarknadssekreterarna. Att intervjuerna är semi-strukturerade innebar att jag hade en förberedd intervjuguide² med tolv specifika frågor som ställdes. Syftet med intervjuguiden var att säkerställa att intervjun följde en röd tråd och inte svävade iväg från huvudämnet för studien. Intervjuguiden skulle alltså tillförsäkra att intervjuerna täckte forskningsfrågans alla nödvändiga områden (Padgett, 2008). För att uppnå en ändamålsenlig intervjuguide utformade jag den i god tid innan intervjuerna hade ägt rum och jag testade även intervjuguiden med en utomstående för att för att se utfallet av frågorna. Genom en testa intervjuguiden på förhand har jag undvikit att ta med frågor som den intervjuade riskerade att missförstå eller som ledde till korthuggna svar. Utöver de på förhand bestämda frågorna i intervjuguiden förberedde jag även eventuella uppföljningsfrågor utifrån intervjupersonernas potentiella svar på frågorna. Jag försökte även att vara lyhörd för i vilken riktning samtalet gick och vara följsam i intervjupersonernas tankegångar och därigenom ställa följdfrågor under intervjuernas gång. Följsamheten och lyhördheten försökte jag åstadkomma genom att vara väl inläst på min intervjuguide så att jag kunde koncentrera mig på att aktivt lyssna på det intervjupersonerna hade att säga istället för att tänka på vilken nästa fråga jag skulle ställa var. Att jag kunde frågorna ur intervjuguiden väl gjorde också att jag inte alltid ställde frågorna i rätt ordning utan istället passade på att ställa frågorna om intervjupersonen spontant började tala om något som angränsade till en senare frågas tema. Att intervjua med hjälp av både förberedda frågor och improviserade frågor menar Pål Repsad (2007) gör att den intervjuade blir mer pratsam och att intervjusituationen mer får en karaktär av ett avslappnat samtal. Av ett naturligt

¹ Se bilaga 1.

² Se bilaga 2.

³ Se bilaga 2.

⁴ Se bilaga 2. ⁵ Se exempelvis "Nu kommer anti-arbetslinjen" av Ana Udovic, Dagens Nyheter, 2014-06-15. Hämtad från <http://www.dn.se/kultur-noje/nu-kommer-anti-arbetslinjen/>

⁵ I resultatet använder jag mig av fyra fiktiva namn för intervjupersonerna: Mio, Sam, Alex

samtal kan man vänta sig längre utläggningar, resonemang och reflektioner och det är just det som är eftersträvansvärt för att man ska uppnå ett utförligt intervjumaterial med substans. Eftersom det jag ville undersöka var diskurser, som i sig är en språklig produkt, var det givetvis önskvärt att intervjupersonerna resonerade mycket och avslappnat. Då intervjumaterialet dessutom är förutsättningen för analysens möjlighet att utvinna ett resultat är det av största vikt att materialet är utförligt och rikt på information. För att intervjupersonerna skulle känna sig bekväma med att resonera utförligt och fritt var det viktigt att jag som intervjuare skapade ett öppet och tillåtande klimat (Padgett, 2008). Genom att vara uppmärksam, nyfiken och ha en tillåtande hållning till det intervjupersonerna berättade försökte jag skapa ett bekvämt intervjuklimat. Intervjuerna spelades in och sedan transkriberade jag dem. Inspelningen och det transkriberade materialet har förvarats så att endast jag har haft tillgång till dem för att inte riskera avslöja identiteten hos intervjupersonerna. Även fast ämnet för intervjuerna troligtvis inte har väckt starka eller obehagliga känslor och inte heller uppehållit sig vid integritetskänslig information är intervjupersonernas konfidentiellitet viktig. Då intervjupersonerna berättade om sitt yrkesutövande och utgår från den organisation de är verksamma i var det inte önskvärt att de skulle oroa sig för att kunna bli identifierade i materialet av kollegor eller chefer och således känna sig tvungna att framhäva lojalitet mot till exempel arbetsplatsen eller dess riktlinjer. Jag har inte kunnat garantera total konfidentiellitet för intervjupersonerna eftersom exempelvis chefer och kollegor kan veta om att just dessa fyra personer ställt upp på intervjuer. Vidare har jag i uppsatsen beskrivit att jag själv har tagit del av arbetet i verksamheten som en del av min socionomutbildning samt att verksamheten finns i samma stad som jag själv bor i. Detta innebär att själva verksamheten skulle gå att identifieras. Huvudsaken är dock att citaten som redovisas i resultatet inte ska gå att härledas till särskilda personer. För att undvika detta har intervjupersonerna fått fiktiva könsneutrala namn. Dessutom har ingen information ur intervjumaterialet som skulle kunna kopplas till intervjupersonernas identitet tagits med i analysen. En utmaning med intervjuerna var att de behövde vara relativt korta, på grund av uppsatsarbetets snäva tidsram, men samtidigt fylliga. Denna utmaning möttes med att försöka skapa en välkomponerad koncis intervjuguide och ha stor följsamhet under intervjutillfällena. Intervjuerna ägde samtliga rum på arbetsmarknadssekreterarnas arbetsrum i verksamhetens lokaler och varje intervju tog ungefär 45 minuter i anspråk.

4.4 Dataanalys

Det insamlade datamaterialet som består av transkriberade intervjuer analyserades genom diskursanalys. Diskursanalysen lämpar sig väl för detta projekt där föremålet för undersökningen är hur man talar om lönearbetet eftersom diskursanalysen syftar till att identifiera social innebörd i muntliga eller skriftliga språkkällor (Padgett, 2008). Diskursanalysen fungerar alltså både som teoretisk ram och som analysverktyg (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Analysen av materialet går ut på att identifiera återkommande mönster och att kunna urskilja olika teman ur texten (ibid.). Mer specifikt kommer materialet att analyseras med hjälp av den av Norman Fairclough (2010) utformade kritiska diskursanalysen. Faircloughs ansats innebär att diskursiva praktiker fungerar ideologiskt genom att de upprätthåller ojämlika maktrelationer. Fairclough menar att sättet vi talar på inbegriper förgivettagen bakgrundskunskap och sätt att uttrycka sig som vi generellt inte uppfattar som ideologisk (2010). Den kritiska diskursanalysens mål är då att dels beskriva hur dessa diskurser ser ut och även att kritiskt analysera dem. Faircloughs (1992) diskurskoncept förklaras genom en tredimensionell modell som består av text, diskursiv praktik och social praktik. Med ”text” syftar Fairclough på skriftliga eller muntliga produkter. I denna studie kommer texten att bestå av transkriberade intervjuer. Med ”diskursiv praktik” avses de processer som inkluderar produktion, distribution och konsumtion av text. I detta fall kan en diskursiv praktik vara den verksamhet som sysslar med arbetsmarknadsinsatser och det arbete som utförs där. Fairclough menar att dessa processers beskaffenhet varierar beroende av olika sociala kontexter. Med ”social praktik” åsyftar Fairclough alla uttryck av det som görs, sägs eller skrivs i samhället. I den sociala praktiken är ideologi och hegemoni viktiga element. I den tredimensionella modellen är texten den minsta beståndsdel vilken ses som en del av den diskursiva praktiken som i sin tur är en del av den sociala praktiken. Modellen menar Fairclough är ett sätt att föra samman en textnära lingvistisk analys med en makrosociologisk analys av att studera social praktik i relation till sociala strukturer och slutligen en microsociologisk analys som baseras på förståelsen av att social praktik aktivt skapas av människor genom en delad och förgivettagen förståelse för vissa handlingar.

Faircloughs (2010) kritiska diskursanalys har tre grundläggande egenskaper: den är relationell, dialektisk och transdisciplinär. Den kritiska diskursanalysen är relationell i det att den fokuserar på sociala relationer framför individer eller enheter. Fairclough (ibid.) menar att vi inte kan definiera en diskurs isolerad från sin omgivning utan att vi endast kan nå en förståelse av diskursen genom att analysera den i förhållande till dess relationer. Analysen är dialektisk så till vida att man förstår två givna objekt, så som diskurs och makt, som olika men inte helt separata i det att man inte kan reducera makt till enbart diskurs medan makt samtidigt delvis innebär diskurs och diskurs delvis innebär makt. Fairclough menar då att objekten så att säga flyter in i varandra. Slutligen menar Fairclough (ibid.) att den kritiska diskursanalysens relationella och dialektala karaktär, som innebär att vi inte analyserar en språklig diskurs isolerad från sitt sammanhang, gör att den måste användas på ett transdisciplinärt sätt. Den kritiska diskursanalysen kräver således en dialog mellan exempelvis lingvistiska och sociologiska teorier för att vara fruktsam. Det är studiens forskningsfråga som avgör vilken disciplin som används som utgångspunkt för själva diskursanalysen (2010:3ff). Fairclough (2010:19-20) sammanfattar den kritiska diskursanalysens agenda i fyra punkter. Han menar till att den syftar till att undersöka vilka diskurser uppstår och vilka likheter och olikheter som finns mellan dessa. Han menar vidare att analysen skall innebära ett undersökande av hur dialogen mellan de funna diskurserna ser ut och hur processen bakom att vissa diskurser blir dominanta medan andra blir marginaliserade. Analysen syftar också till att påvisa en rekontextualisering av diskursen som innebär att en diskurs rör sig från ett visst område till ett annat, exempelvis från politiken till det sociala arbetets praktik och från nationell till lokal nivå. Slutligen ska analysen visa på operationaliseringar av diskursen. Operationaliseringen innebär att diskursen går från att vara en språklig enhet till att införlivas i sociala praktiker, identiteter och materiella enheter och alltså skapa praktiska förändringar i dessa.

Fairclough (1992:231ff) menar vidare att analysförfarandet kan göras i tre steg. Först analyseras den diskursiva praktiken på makronivå med fokus på intertextualitet och interdiskursivitet i det insamlade materialet. Intertextualitet och interdiskursivitet är två begrepp som förklarar det ömsesidiga beroendet mellan diskursiva praktiker i ett samhälle eller i en institution. Intertextualitet syftar till att texter alltid formas av och förändras av andra nutida och historiska texter. Med interdiskursivitet menas sättet

som alla diskursiva praktiker produceras av kombinationer av andra diskursiva praktiker och att de dessutom är definierade utifrån relationen till andra diskursiva praktiker. Det andra steget i analysen innebär att texten analyseras med fokus på mikroaspekter av den diskursiva praktiken. Detta innebär att man analyserar hur sociala identiteter skapas, hur orsaksförklaringar ges och att man försöker identifiera en tematisk struktur i texten. I det tredje steget analyseras den sociala praktik som diskursen är en del av. Detta analyssteg syftar till att begripliggöra den sociala praktik i vilken den diskursiva praktiken är en del för att kunna förklara varför diskursen ser ut som den gör och vilka effekter detta har på den sociala praktiken. När analysen tillämpas i verkligheten menar dock Fairclough (ibid.) att dessa tre analytiska steg oundvikligen överlappar varandra. Transitivitet och modalitet är två begrepp som används i Faircloughs kritiska diskursanalys. Transitivitet används för att genom språkliga enheter beskriva hur agens, orsakssamband och ansvar uttrycks (Fairclough 1992:236). Modalitet handlar om med vilken grad av säkerhet någonting uttrycks (Fairclough, 1992:158). Fairclough menar att modaliteten i ett uttryck kan avslöja något om social mening och maktförskjutning.

För att analysera det transkriberade intervjumaterialet bearbetades det i flera omgångar. Först lästes materialet igenom för att skapa en helhetsbild av vad som framkommit under intervjuerna. Sedan gick jag igenom intervjuerna mer noggrant flera gånger för att koda materialet. Kodning genomförs genom att gå igenom textmaterialet upprepade gånger för att hitta meningsbärande språkliga enheter som kan beskrivas med etiketter. Etiketterna fungerar som byggstenar för vidare konceptualisering av materialet som helhet (Padgett, 2008). När jag kodade materialet kunde en sekvens som lydde ”de flesta mår bra av någon typ av sysselsättning” få koden ”hälsa”. Efter genomgång och sammanställning av samtliga koder delades se in i större grupper som skulle bilda diskurser. Grupperingen av citatet ovan och koden ”hälsa” sorterades då i gruppen ”lönearbete som botemedel”. I kategoriseringen av koderna har koder som har för lite förekomst eller för svag relevans för materialet i sin helhet sållats ut. Både de mer detaljerade koderna och de övergripande tematiska koderna har synliggjort diskurserna i materialet. Koderna jag har identifierat kretsar kring lönearbetet och dess betydelse för människan. När jag har bearbetat materialet har jag haft förväntningar på vilken typ av koder jag skulle kunna identifiera, utifrån mina egna föreställningar kring lönearbetet, arbetsmarknadssekreterarnas organisation

samt den tidigare forskningen kring ämnet och teorier som jag har tagit del av. Vid kodningen var det därför viktigt att gå in i arbetet med en neutral hållning där mina egna förutfattade meningar måste ställas åt sidan för tillfället (ibid.).

Som utgångspunkt i analysen användes ett socialkonstruktivistiskt perspektiv på sociala problem. Detta kompletteras med en teoretisk förståelse för diskursens och således språkets makt. Vidare kommer Baumans teorier om arbetsetik och konsumtionsetik att användas för att skapa en förståelse för vilken samhällelig bakgrund materialet analyseras utifrån, så som ett samhälle som präglas av arbetsetik eller individualism. Baumans teorier används också för att relatera resultatet till synen på arbetet och arbetets roll i samhället och för människan.

4.5 Tillförlitlighet och giltighet

För att uppnå tillförlitlighet i studien krävs det att jag tydligt redogör för mina teoretiska och metodologiska utgångspunkter. Att jag utgår från en socialkonstruktivistisk syn på verkligheten kommer att göra utslag i de resultat jag finner i studien. Genom att tydligt redogöra för min egen förförståelse och position kan tillförlitligheten ökas. Även de teoretiska begrepp jag använder mig av måste definieras och användas konsekvent genom studiens gång. För att öka tillförlitligheten ytterligare gör jag också en kritisk reflektion kring mina egna tolkningar. För att uppnå giltighet i studien har tillvägagångssättet beskrivits utförligt och med transparens. Intervjuguider bifogas till uppsatsen för att läsaren kan bilda en uppfattning om relationen mellan intervjuerna och resultatet³.

4.6 Förförståelse

Som nämnt ovan är en tydlig redogörelse för min egen förförståelse önskvärd i för att uppnå tillförlitlighet i studien. Min förförståelse präglas dels av den forskning i området som jag tagit del av vilken har presenterats i tidigare avsnitt. Min förförståelse präglas vidare av den arbetskritik som fått viss plats i media och kultur under de senaste åren⁴. Uppmärksamheten som arbetskritiken fått har fått mig att reflektera kring och ifrågasätta varför vi arbetar så mycket och vilket värde det har.

³ Se bilaga 2.

⁴ Se exempelvis ”Nu kommer anti-arbetslinjen” av Ana Udovic, Dagens Nyheter, 2014-06-15. Hämtad från <http://www.dn.se/kultur-noje/nu-kommer-anti-arbetslinjen/>

Slutligen har jag gjort en del av min verksamhetsförlagda utbildning på en arbetsmarknadsavdelning som sysslar med arbetsmarknadsinsatser samt att jag har arbetat som socialsekreterare på en enhet för försörjningsstöd. I dessa verksamheter har jag mött människor med olika former av vad man kallar för arbetshinder, så som missbruk och ohälsa. I mötet med dessa människor har det ibland verkat orimligt att framhålla organisationens mål, nämligen lönearbetet. Detta har fått mig att fundera kring arbetslinjens starka ställning och huruvida det kan finnas bättre alternativ för både människan och samhället.

4.7 Etiska överväganden

Uppsatsprojektet omgärdas av vissa etiska dilemman. Nedan redogörs för forskningsetiska principer som tillämpas samt etiska dilemman som är förenade med diskursanalys.

Uppsatsprojektet kommer att följa de forskningsetiska principer inom humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning som är upprättade av Vetenskapsrådet (1990). Vetenskapsrådet ställer fyra krav på forskningen: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet samt nyttjandekravet. Informationskravet innebär att de som deltar i studien ska vara informerade om vad studien innebär och aspekter som kan påverka deras vilja att delta i studien. Kravet innebär även att deltagarna ska informeras om att deltagandet är frivilligt och att de när som helst utan att ange orsak kan avbryta sitt deltagande utan att det får några negativa konsekvenser. Samtyckeskravet innebär att forskaren måste inhämta ett samtycke för deltagande av personer som deltar i studien. Konfidentialitetskravet innebär att all information om personer som har kommit fram under studien ska hanteras så att största möjliga konfidentialitet bevaras. Nyttjandekravet innebär att insamlade uppgifter om personerna endast får användas för forskningsändamål.

Martin Hammersley (2014) menar att det finns ett etiskt dilemma med att arbeta med konstruktivistiska former av diskursanalys. Dilemmat ligger i det att det finns en diskrepans mellan vad intervjuaren och intervjupersonen tror att intervjun syftar till. Intervjupersonen tror att intervjuaren är intresserad av hennes upplevelser, känslor och perspektiv medan syftet med intervjun i själva verket är att insamla material för att påvisa diskursiva praktiker. I denna studie skulle intervjupersonerna kunna tro att

jag vill intervjua dem framför allt eftersom de har en specialistkompetens och -kunskap inom arbetsmarknadsinsatser medan jag i själva verket vill undersöka diskurser kring lönearbetet. Det kan finnas en poäng med att intervjupersonen inte vet om att det kommer att göras en diskursanalys på materialet eftersom att om intervjupersonen visste det skulle hon eventuellt förändra sitt sätt att tala. För att ändå hålla intervjupersonerna välinformerade om studiens utformande och samtidigt undvika att de börjar tala mer tillrättalagt har jag istället berättat att diskursanalys kommer att användas för att analysera intervjumaterialet efter att själva intervjutillfället ägt rum. Resultatet som utvanns av intervjuerna presenteras i avsnittet nedan.

5. Resultat

Följande avsnitt presenterar resultatet av studien. I intervjuerna identifieras fyra huvuddiskurser: lönearbete som botemedel, lönearbete som integrering, lönearbete som den enda meningsfulla sysselsättningen och lönearbete som nyckeln till ett gott liv. I och med dessa diskurser skapas lönearbetets legitimitet.

5.1 Lönearbete som botemedel

Det mest centrala temat i intervjuerna är lönearbetets koppling till hälsan. Samtliga intervjuade uppehöll sig mycket vid lönearbetets goda hälsoeffekter och förmåga att förebygga, dämpa eller bota ohälsa. Frånvaron av lönearbetet förklaras som en orsak till att ohälsa uppstår hos deltagarna i insatserna. Denna diskurs har jag valt att kalla lönearbete som botemedel.

Arbetsmarknadssekreterarna lyfter alla fram att psykisk ohälsa är vanligt förekommande bland deltagarna. Frånvaron av lönearbetet förklaras som en katalysator för psykiska sjukdomar eller tillstånd av nedstämdhet. Mio⁵ förklarar vilka effekter frånvaron av ett lönearbete kan ge:

om man utfår ifrån en person som inte har haft ett arbete ee under en längre period (.) så tror jag att det är jättestora vinster i att vända på det och se till att personen kommer ut i lite arbete ee (.) har man ingen sysselsättning (.) så skapar det en inre stress (.) frustration (.) leder till psykisk ohälsa man blir deprimerad skapar (.) kan utveckla olika

⁵ I resultatet använder jag mig av fyra fiktiva namn för intervjupersonerna: Mio, Sam, Alex och Kim. Syftet med de fiktiva namnen är att tillförsäkra intervjupersonerna största möjliga konfidentiellitet.

fobier som social fobi för att man liksom man skäms för att gå ut och liksom kolla emot andra i ansiktet

Mio talar om arbetslösheten som något som skapar oangenäma känslor som frustration och inre stress men även som något som kan leda till specifika psykiatriska diagnoser som depression och social fobi. Att frånvaron av lönearbete leder till uppkomsten av psykiska sjukdomar innebär att lönearbetet konstrueras (Berger & Luckmann, 1966:13) som en nyckel till välmående och friskhet. Resonemanget i citatet kring att personer utan arbete inte vågar gå ut på grund av att de skäms står i samklang med det Bauman (1998) framhåller vara en produkt av konsumtionssamhället, nämligen den arbetslösas minskade självaktning och känslor av skam. Med hjälp av Faircloughs (1992:236) transitivitetbegrepp hämtas ur citatet aspekter av agens, orsakssamband och ansvar. I citatet framställs ett orsakssamband mellan frånvaron av sysselsättning och psykisk ohälsa. Vidare läggs ansvaret för den psykiska ohälsan på individen genom att formulera resonemanget som att individen skapar och utvecklar den psykiska ohälsan. Individen tillskrivs här låg agens och möjlighet att påverka sin egen situation genom formuleringen att det är arbetsmarknadssekreterarens uppgift att ”se till” att individen kommer ut i arbete. Formuleringen kring att individen skapar sin egna depression och sociala fobi innebär däremot att individen själv hålls ansvarig för utvecklandet av sjukdomar. Detta kan relateras till Bauman (2007:66) framhållande av individualismens centrala roll i konsumtionssamhället. I konsumtionssamhället förväntas samtliga individer, oavsett om det är sjuka eller på något sätt förhindrade, ha möjlighet att delta i konsumtionens kultur och genom konsumtion investera i sin sociala identitet. Detta leder till att personer som inte lyckats med dessa investeringar själv hålls ansvariga för sitt misslyckande. Även Sam resonerar kring lönearbetets effekt på den psykiska hälsan:

så jag tror ju att många som kommer hit som mår väldigt dåligt tror att det beror på väldigt mycket annat men att när man väl börjar komma in i rutiner man liksom får det här sociala som man behöver ee det påverkar måendet jättemycket så att arbetet det har ju en väldigt stor betydelse och absolut inte bara pengamässigt

Lönearbetet konstrueras här som grundläggande för att må bra. Sam framställer ett tydligt orsakssamband genom att frånvaron av lönearbetet ses som orsaken framför andra orsaker till varför deltagarna för insatserna mår väldigt dåligt. Mio fortsätter:

dom flesta skapar nog eller får nog psykisk ohälsa ee depressioner är säkert den första symtomena som (.) man blir ju nedstämd ee många som jag träffar (.) och det är därför det är viktigt att ta tag i det så fort som möjligt just det här med arbetslösheten

Ett led i att frånvaron av lönearbetet konstrueras som sjukdomsframkallande konstrueras alltså lönearbetandet som en hälsofrämjande aktivitet och ett botemedel för depression och nedstämdhet. Av detta följer att det blir viktigt att ta tag i arbetslösheten. Lönearbetet konstrueras genom detta som en vårdande skyddsfaktor som gör att människan kan stävja ohälsa. Lönearbetet legitimeras således genom sina hälsobefrämjande effekter. Med avstamp i Faircloughs (1992:185) resonemang kring ordvalets betydelse för sociala processer lyfter jag fram formuleringen ”man blir ju nedstämd” för att analysera ordens mening. Genom att använda det obestämda pronomenet ”man” konstrueras fenomenet nedstämdhet som en direkt konsekvens av frånvaron av lönearbete leder till att detta fenomen inte är reserverat för någon särskild person eller grupp utan snarare är giltigt för alla människor i samhället. Vidare gör användningen av ”ju” anspråk på att fenomenet är välkänt för mottagaren, audience enligt Losekes (2010:27) terminologi, och således en del av en större diskursiv praktik. Användandet av ”ju” används också som ett konstaterande eller ett sanningsanspråk som framhåller talarens säkerhet angående sin utsaga. Uttalandet får således enligt hög modalitet (Fairclough, 1992:158).

Mio lyfter fram hur arbetslösheten hos föräldrar riskerar att reproduceras genom att föräldrarna mår så pass dåligt att de inte är förmögna att vara förebilder för sina barn och motivera dem till att studera eller arbeta:

men personer som kanske har det här sociala arvet som har föräldrar som inte jobbar de är inte direkt (.) ofta mår de så pass dåligt att de inte är i direkt skick för att sitta och såhär jamen vara de bästa förebilderna och säga till dem att *ja gör det här* (.) det enda de kanske säger är att *jamen plugga gör det så att du inte blir som mig* (.) men det är inte en motivationsfaktor ee för att de tänker *jamen vadå bli inte som dig jag gillar dig du du är min förälder du ger ju mig mat du ger ju mig tak över huvet* å (.) men de förstår kanske inte egentligen hur dåligt föräldrarna mår på grund av att de är (.) de är liksom arbetslösa och det är inte så att mamman eller pappan tar fram såhär 7-8 olika antidepressiva och ångestmedicinering och allt de går på till sina barn för att bevisa

Arbetslöshetens patologi konstrueras alltså som potentiellt ärftlig. Vidare förklaras att barnen inte förstår hur pass dåligt föräldrarna mår av att inte arbeta, så pass dåligt att de äter flertalet mediciner. Mio framställer i citatet att det finns ett tydligt orsakssamband mellan arbetslöshet och depression och ångest. Även Kim är inne på att skapa förståelse hos deltagarna angående arbetslöshetens skadliga effekter på

hälsan. Kim resonerar kring att personer som uppbär försörjningsstöd kan uppleva det som en trygghet:

man behöver liksom stötta och hålla i och eum ja och få folk att förstå att det är en falsk trygghet eller det är en trygghet men den är inte sund kanske (.) tänker jag

Diskursen kring lönearbetets hälsoeffekter innebär här Kim claims-making, det är arbetsmarknadssekreterarens uppgift att upplysa deltagarna om att bidragstagandet och att inte vara del av en aktivering eller ett arbetstagande är osunt. Att tala om arbetslöshetens negativa hälsoeffekter och att de riskerar att reproduceras från generation till generation innebär även det claims-making. Vidare framhålls också en lösning på det sociala problemet, nämligen lönearbete. I och med detta konstrueras ett package of claims där Kim förklarar att något är ett socialt problem och att något måste göras för att åtgärda det. I och med att det är deltagarna som ska ta emot budskapet om att tryggheten är falsk är det de som bildar audicene som ska bedöma anspråkets legitimitet. I egenskap av arbetsmarknadssekreterare med specialkunskap om frågor kring lönearbetet och dess frånvaro kan uttalandet vidare förstås som att Kim konstruerar ett ägande av det sociala problemet (Loseke, 2010:69). Arbetsmarknadssekreterarna konstruerar frånvaron av lönearbete som ett socialt problem genom att frånvaron skapar negativa hälsoeffekter hos människor. I den asymmetriska maktrelationen mellan arbetsmarknadssekreteraren och deltagaren är det arbetsmarknadssekreteraren som äger problemformuleringen och ser det således som sin uppgift att upplysa deltagaren om att hennes upplevda trygghet är falsk och osund och att hennes hälsoproblem framför allt beror på frånvaron av ett lönearbete och inte något annat.

Frånvaron av lönearbetet konstrueras i materialet som en källa till ohälsa och sjukdomar. Denna konstruktion leder också till en förståelse av lönearbetet som något som kan bota och förhindra ohälsa. Konstruktionerna leder till en diskurs kring lönearbetet som botemedel. Lönearbetets ställning legitimeras således genom att konstrueras som något som ska skänka sundhet och hälsa till människan.

5.2 Lönearbete som integrering

Diskursen om lönearbete som integrering handlar om lönearbetets förmåga att integrera människor i tre avseenden. Dessa tre avseenden är integrering från ett socialt utanförskap till att vara en del av en samhällsgemenskap, integrering från att inte vara

svensk till att bli svensk samt integrering från vara avvikande till att vara så kallat normal.

Arbetsmarknadssekreterarna förklarar frånvaron av lönearbetet som en anledning till ett utanförskap. Utanförskapet förklaras aldrig närmare vad det innebär förutom att individer står utanför den större samhällsgemenskapen. Alex talar om långvarig arbetslöshet enligt följande:

långvarig arbetslöshet det bidrar ju till utanförskap (.) ee det bidrar till att (2) människor känner att de inte (.) ja det påverkar ju självkänslan självförtroendet eh eh (4) det sociala (.) asså allt möjligt

Alex framhåller att långvarig arbetslöshet ”ju” leder till utanförskap. Ordvalet antyder att det är ett faktum som är vedertaget och att utanförskapets innebörd inte behöver förklaras desto mer. Frånvaron av lönearbetet innebär ofrånkomligt ett socialt utanförskap och uteslutning ur en social samvaro. Förståelsen av att frånvaron av lönearbete genererar utanförskap leder till att lönearbetet konstrueras som ett medel för individen att ta sig in i samhällsgemenskapen. På frågan om vilken påverkan ett lönearbete kan ha hos en ungdom som kommer från hemförhållanden där föräldrarna inte lönearbetat mycket svarar Sam:

då kan de se att arbetet visst är viktigt att det betyder mycket ee att det kan mycket mer än bara pengar (.) för många som kommer hit kan ju prata i början om *jamen vad är ditt stora mål (.) tjäna pengar* säger de då på en gång men sen så när man liksom börjar bryta ner det där så ser de ju att det inte egentligen är att tjäna pengar som är det största målet utan det är ju att få vara viktig att få ha någonting att göra att vara del i samhället att ha ett arbete liksom

Sam fortsätter senare under intervjun resonera kring lönearbetets betydelse:

pengarna är en del såklart men absolut inte den största delen (.) du tappar det sociala livet du tappar vardagliga rutiner ee jamen du tappar liksom (.) du blir lite utanför samhället för att du har inte det här som många andra har liksom

Att ha ett lönearbete likställs här med att vara en del av samhället. Lönearbetet konstrueras som en självklar del i en samhällsmedborgares liv och om en person inte lönearbetar kan det leda till ett utanförskap där du förlorar både sociala kontakter och ett sammanhang där du får känna dig viktig och behövd. De sociala kontakterna och sammanhanget som lönearbetet erbjuder förklaras som nyckeln till medlemskap i samhället. I båda ovanstående citat framhålls också att pengarna som ett lönearbete innebär har en sekundär roll och att det finns andra värden i arbetet som är viktigare. Detta kan kopplas till Baumans (1998:50) tanke om att inkomsten i

konsumtionssamhället får en underordnad roll och att det istället är arbetets möjligheter att alstra upplevelser som står i fokus. När vi under intervjun diskuterar om samtliga människor kan lönearbeta lyfter Alex fram att det är viktigt att ge alla människor en chans till arbete:

det ska finnas en plats för alla tycker jag för att minska utanförskapet för att människor ska må bra

Alla människor behöver alltså en plats i arbetsmarknaden för att inte vara utanför samhället. Platsen i arbetsmarknaden förklaras även här som en förutsättning för att människan ska må bra. Här skapas ett package of claims i form av att utanförskapet konstrueras som ett socialt problem och lönearbetet konstrueras som lösningen på problemet. Vidare innebär citatet att det inte bara ska finnas en plats för alla i samhället utan just på arbetsmarknaden. Resonemanget leder till att lönearbetet konstrueras som ett slags existensberättigande för människan och att det är genom arbetet människan blir accepterad i samhället. Detta relaterar till Baumans (1998:23) redogörelse för arbetsetikens framväxt där föreställningen om att arbetet var ett medel för att vinna rätten att leva var avgörande för att arbetet skulle nå sin starka ställning. Mio reflekterar kring lönearbetets betydelse för människan enligt följande:

det säger ju mycket om en själv för (.) att vi är ingenting utan vårt jobb det är lite så man tänker

Mios resonemang om att vi inte är någonting utan vårt jobb kan även det kopplas till Baumans tanke om lönearbetet som existensberättigande. Användandet av ”vi” det obestämda pronomenet ”man” i citatet innebär också ett anspråk på att fenomenet är allmängiltigt för människan. Lönearbetet konstrueras således som avgörande både för vår existens som människa och som en del av samhället.

När Alex resonerar om sina egna önskemål kring hur arbetsmarknadsinsatser och arbetsmarknadspolitik skulle utformas låter det som följande:

först och främst tror jag att man behöver jobba förebyggande i skolåldern (.) gymnasiet (.) kanske till och med tidigare (.) för att minska utanförskap (.) och fånga upp de här barnen som man kanske ser kommer få en tuff framtid

Arbetsmarknadsinsatserna och möjligheterna till att få ett lönearbete förklaras här som ett medel för att undvika att unga människor någon gång hamnar i ett utanförskap och således ett sätt att tillförsäkra en god framtid för barnen. Arbetsmarknadsfrågor förklaras som så pass väsentliga för människans tillvaro och gemenskapen i samhället att även barn och unga tidigt behöver engageras i dessa. Paralleller kan dras till

Baumans (1998) resonemang kring att arbetet som förstås som avgörande för samhällets överlevnad. Om vi lever med en samhällsdiskurs där arbetet förstås som förutsättningen för att vi ska kunna fortsätta leva som vi gör förstås det också som logiskt att fostra även barn och unga i tanken att man behöver arbeta.

Lönearbetets betydelse för att integrera personer från andra länder in i det svenska samhället framhålls vid flera tillfällen. Alex förklarar:

Asså för någon som kanske är språksvag och kommer från ett annat land så fyller det en väldigt stor funktion för du ska ju assimileras in i det svenska samhället (1) och gör du inte det (.) då (2) asså att få ett arbete när man kommer till ett nytt land utgör ju en stor del av (.) eum integrationen (.) att man blir en del av samhället (.) och jobbar du inte (1) på nåt sätt fullbordar man inte den här (1) processen till att bli svensk (.) även om man blir det (1) men man kanske inte utvecklas språkmässigt man man ee man blir inte en del av samhället på samma sätt

Lönearbetandet förklaras som ett sätt för personer från andra länder att bli svensk och en del av det svenska samhället. Genom detta konstrueras svenskheten som ett önskvärt mål som uppnås genom lönearbetandet. Kim förklarar att det kan vara svårt att arbeta med deltagare från en kulturell bakgrund med arbetsnorm som skiljer sig från den man förstår som svensk:

om man kommer från andra länder där man har traditionellt att kvinnan inte arbetar hon är hemma och tar hand om barn och sådär (.) då kan det vara (1) en ganska stor frustration och svårighet att försöka få in (.) asså man ska inte bara jobba med att man har varit arbetslös länge utan också det här kulturella som (.) är tydligt hos många (.) inte alla såklart men

I citatet förklaras att det kan uppstå en krock mellan andra länders traditionella värderingar och verksamhetens mål med att alla deltagare ska beredas för lönearbete. En kultur där kvinnan är hemma och tar hand om barnen förklaras som något svårt att arbeta med eftersom kvinnan trots sin kulturella bakgrund och eventuella vilja ta hand om hem och barn måste ut i aktivering och lönearbete. Här framställs också omsorg om barn och hem inte som en arbetsinsats utan det är endast lönearbetet på arbetsmarknadens som räknas som arbete. Genom detta premieras lönearbetet och förstås som bättre än andra former av arbete. Lönearbetandet förstås här som ett led i att lämna den traditionella kulturen bakom sig och integreras i den svenska kulturen. Även Alex resonerar kring att arbetet med gruppen hen kallar språksvaga och deras chanser på arbetsmarknaden:

de har studerat SFI och avbrutit för att de inte har gjort en progression på väldigt länge och bara stannat på SFI B eller SFI C och inte kommit vidare eum men jag tycker att man kan (.) lägga mer fokus på det för annars kommer vi ha (.) i framtiden en stor

grupp av människor som inte har assimilerats de har inte börjat arbeta (.) de lever på försörjningsstöd där risken är stor att också deras barn kommer att leva på försörjningsstöd (.) osv osv (.)

I Alex resonemang likställs assimilering med att få ett lönearbete. Även här lyfts arbetslöshetens förmåga att reproducera sig i och med att Alex lyfter fram risken att även barnen kommer att vara arbetslösa och uppbära försörjningsstöd. I citatet görs claims-making i och med att Alex framhåller att det är problematiskt att människor som flyttar till Sverige från andra länder inte lär sig svenska och då riskerar att leva på försörjningsstöd och dessutom överföra detta till sina barn. Alex konstruerar här ett package of claims genom att konstruera en språkinläring utan progression hos personer som flyttat till Sverige från ett annat land som ett socialt problem och genom att erbjuda en lösning, nämligen lönearbete. Lönearbetet förstås som nyckeln till både att lära sig svenska och bli en del av det svenska samhället. Lönearbetet förstås också som ett skydd mot att ett bidragstagande reproduceras från föräldrar till barn och att ett utanförskap således överförs från föräldrar till barn.

Lönearbetet förklaras också som ett sätt att integreras från avvikelse till normalitet. Alex förklarar vilket sätt ett lönearbete kan ha för en person med en kriminell bakgrund:

och som kriminell tror jag det är väldigt väldigt viktigt eller som om man har en kriminell bakgrund att man får en chans att komma in i samhället just för att förhindra återfall (.) att man söker sig till kriminalitet igen för att man hittar ingen annan utväg att man hittar liksom ingen annan lösning på sin (.) ekonomiska situation (2) och visst det är ingen ursäkt men det är fortfarande (.) risken är ju större att man återfaller i kriminalitet om man inte (.) får en chans (.) ee hos en arbetsgivare (.) en första chans

Lönearbetet konstrueras här som något som kan förhindra det avvikande kriminella beteendet hos en person. Kriminaliteten konstrueras som något som gör att en människa står utanför samhällsgemenskapen och lönearbetet konstrueras således som medlet med vilket en människa kan åter bli en del av samhället. Denna konstruktion kan relateras till Baumans (1998:59) resonemang kring att arbetsetikens dominerande ställning i relation till sociala problem leder till att lönearbetet förstås som ett universalmedel för att råda bot på sociala missförhållanden. Konstruktionen av lönearbetandet som något som gör att en person avhåller sig från kriminella handlingar kan också vara ett uttryck för en förståelse för lönearbetets disciplinerande egenskaper. Lönearbetet tillskrivs då en förmåga att skapa moraliska och skötsamma

samhällsmedborgare vilket kan kopplas till Baumans (1998:20) redogörelse för bilden av arbetets moraliska dygd och förmåga att disciplinera. Även Sam förklarar betydelsen av lönearbetet i relation till kriminalitet:

så kan man ju få det sociala tänker jag också ee för många hamnar ju i fel sociala sammanhang asså med droger kriminalitet och så och om du hittar ett bra jobb och hamnar rätt så kan du komma på banan på den vägen också (2) så det är viktigt

Det goda lönearbetet konstrueras som något som kan få en kriminell person att byta socialt sammanhang, till ett bättre sammanhang, och således integreras från en avvikande kriminell värld till en normal värld och ett normalt socialt sammanhang. Lönearbetet förstås ha inkluderande egenskaper och fungera som något som gör att en avvikande person kan uppnå acceptans i det större samhället. Sam fortsätter resonera kring betydelsen av att ha ett arbete hos en ung person som kommer från familjeförhållanden med missbruk och psykisk ohälsa:

ja men sen betyder det också mycket att du kan få se en lite mer normalitet eller vad man ska säga om du kommer från till exempel en familj som där det är bara missbruk eller mycket missbruk eller psykisk ohälsa och så så har du ju mest sett det tänker jag för då har du inte varit ute i någonting du har varit mycket hemma (.) om du då får ett arbete där det liksom är på ett annat sätt då ser man ju liksom också att det jag har hemma kanske inte riktigt är normalt och att det kan vara lättare att förstå bakgrunden till varför man själv kanske inte har kommit ut och att man visst klarar av det liksom

Här konstrueras lönearbetet som en biljett från det socialt utsatta och avvikande livet till ett liv i normalitet. I citatet görs claims-making genom att Sam som professionell gör anspråk på att kunna avgöra vad som är normalt och vad som är avvikande. Lönearbetet förklaras som något som ska få ungdomen att inse att hennes livssituation inte är normal och används således som ett medel för att övertyga ungdomen om att ett liv utan lönearbete innebär sociala problem. Lönearbetet konstrueras åter som något som är viktigt för att utanförskap och avvikelse inte ska reproduceras från föräldrar till barn.

Konstruktionen av lönearbete som ett medel för gå från ett samhälleligt utanförskap till samhällsgemenskap, från isolering till ett socialt sammanhang, från kulturellt avvikande till svensk och från social utsatthet till normalitet leder till diskursen om lönearbete som integrering. Lönearbetet legitimeras således genom att dess inkluderande och socialt gynnsamma egenskaper framhålls.

5.3 Lönearbete som den enda meningsfulla sysselsättningen

Lönearbetet konstrueras i materialet som något som skänker mening till människans liv. Den mening som lönearbetet ger förstärks genom att det enda alternativet till lönearbete förklaras som en helt passiv tillvaro. Denna diskurs kallar jag lönearbete som den enda meningsfulla sysselsättningen.

Genomgående i materialet identifieras påståenden om att människan behöver aktivering. Aktiveringen förklaras som nödvändig för att må bra. Den ideala aktiveringen är lönearbetet men för personer som av olika anledningar inte kan lönearbete förstås ändå någon form av aktivering som nödvändig. Alex talar om aktiveringens betydelse för att människan ska må bra:

för att man ska må bra så tror jag att (.) de flesta mår bra av någon typ av sysselsättning det behöver inte vara hela dagar hela tiden jag menar det kan vara på en väldigt väldigt låg nivå (.) vi kan prata om (.) en timme i veckan kan få dig att må bra ja då är det en timme i veckan (1) ee sen behöver inte det vara avlönat heller (.) men så länge det uppfyller syftet att det bidrar till att en människa mår bättre och att en människa har (.) känner gemenskap ee och bidrar med någonting och känner att de gör någon nytta (.) att de är behövda

Här framställs att även en timme i veckan av aktivering är bättre än ingenting alls och att huvudsaken är att människan aktiveras. Aktiveringen är däremot inte vilken aktivering som helst utan någon form av insats från kommunen. Människan framställs således som oförmögen att aktivera sig själv. Detta kan kontrasteras mot den individualism som fanns i diskursen kring lönearbetet som botemedel där individen själv sågs som ansvarig för att ha blivit sjuk. Här fräntas istället människan sitt individuella ansvar och handlingsutrymme. Aktiveringen i form av arbetsmarknadsinsatser förklaras kunna tillgodose människans behov av gemenskap, att göra nytta och känna sig behövd. Citatet ovan vittnar också om att huvudsaken med aktiveringen eller arbetet inte är att det är avlönat utan att det skapar meningsfullhet hos individen. Personen som är föremål för insatsen ska alltså inte få någon lön för sitt arbete men aktiveringen legitimeras ändå med att den skapar mening för människan. Detta kan kopplas till Baumans (1998:50) resonemang om att själv inkomsten blir sekundär i konsumtionssamhället och att arbetet framförallt ska tillföra människan andra aspekter så som en social identitet. Kim framhåller att det inte ens är av vikt att en människa trivs med sina arbetsuppgifter och att lönearbetet trots detta kan vara betydelsefullt:

känslan av att stå på egna ben jag tror att alla människor mår bra av det (1) och jag tänker att jag menar även om man inte trivs (.) med arbetsuppgifterna så tänker jag att det här med jamen att inte vara beroende och inte ha någon som kontrollerar vad man gör

Lönearbetet per se förstås alltså ge människan så mycket mening att det är irrelevant hur arbetsuppgifterna är utformade och huruvida människan trivs med dem eller inte. Detta citat och även citatet ovan som framhåller att människan inte ens behöver få en lön för sitt arbete kan relateras till Baumans (1998:23) tes om att lönearbetandet kan var hur eländigt som helst och ändå innebära en moralisk överhöghet hos en människa. Trots att lönearbetet kanske upplevs som eländigt för människan så tillskrivs det ändå ett positivt värde.

Alternativet till att lönearbeta eller ta del av en arbetsmarknadsinsats förklaras i intervjuerna vara passivitet. Lönearbetet och insatserna motiveras genom att denna passivitet som problematisk och ohälsosam. Sam förklarar:

jag tror ju att psykisk ohälsa beror ju mycket på att (.) till viss del att man kanske är hemma man har ingenting att göra man är inte betydelsefull asså man kan ju gå till sig själv också och känna att om man inte skulle ha det skulle man såklart må dåligt så

Alternativet till sysselsättning konstrueras här som att bara vara hemma, inte göra någonting och att inte vara betydelsefull. Den psykiska ohälsa som deltagarna lider av förklaras ha sitt ursprung i denna passiva tillvaro. I citatet gör Sam claims-making genom att presentera att deltagarnas psykiska ohälsa framför allt beror på frånvaron av sysselsättning i form av lönearbete. Lönearbetet konstrueras således som lösningen på problemet. Sam legitimerar även uttalandet genom att relatera till sig själv och förklara att hen skulle må dåligt utan sitt arbete. Senare i intervjun berättar Sam om att vissa deltagare har svårt att acceptera att de måste arbetsträna istället för att få en anställning på en gång:

då kan man ju vända på det att du har gått hemma väldigt länge och det är därför du får arbetsträna för att det var länge sen du gick upp på morgonen så man behöver kanske inte fokusera på att det beror på något annat

Även här konstrueras frånvaron av lönearbetet som en inaktiv tillvaro där en människa bara är hemma och inte stiger upp på morgonen. Inaktiviteten förklaras också innebära att man mister vissa förmågor, så som att stiga upp på morgonen, som är viktiga för lönearbetandet och som således måste övas upp igen. Även Mio förklarar frånvaron av lönearbetet som ofrånkomligt passiv:

ungdomar som jag har är ju (.) kan vara 24 25 och bor fortfarande hemma har aldrig ens klivit ut ur dörren liksom

Alternativet till att lönearbeta är alltså att bara vara hemma och Mio exemplifierar detta ovan genom att uttrycka att unga vuxna bor hemma länge och aldrig ens har klivit ur dörren hemifrån. Mio fortsätter resonera:

oavsett om man är blind eller inte kan gå så finns det alltid något man kan göra (.) däremot skulle jag inte ställa kravet på att alla ska jobba en viss procent eller så eller måste tjäna si och så mycket utan snarare säga att alla ska ha en sysselsättning där de trivs med och där de vill vara (.) eee för jag tror inte på att sitta hemma är inte ett bra alternativ det är inte bra att isolera sig

Än en gång framställs alternativet till att lönearbeta eller delta i aktivering vara att enbart vara hemma och här dessutom att vara isolerad. Formuleringen ”isolera sig” antyder också att det är människan själv som isolerar sig, inte yttre omständigheter som gör att människan blir isolerad, vilket går hand i hand med resonemanget ovan under diskursen lönearbete som botemedel angående att människan själv skapar exempelvis social fobi på grund av att hon inte lönearbetar. Att individen själv hålls ansvarig för sin isolering går hand i hand med den individualism som enligt Bauman (2007:65ff) är central i konsumtionssamhället. Ett fokus på individualismen gör att yttre eller samhällsliga faktorer negligeras och att misslyckanden eller avsteg från normer förstås som ett resultat av individens otillräcklighet. Också Kim talar om hur frånvaron på arbetsmarknaden innebär inaktivitet:

Då är det människor som gått lång lång tid och inte har ja aldrig varit på arbetsmarknaden ja kanske är över 50 år och inte har gjort någonting (.) asså för egen försörjning som man säger

Kim börjar sitt resonemang med att förklara att människor som inte varit på arbetsmarknaden inte har gjort någonting men pausar sedan en stund och tillägger sedan att det handlar om att de inte har gjort något för att uppnå en egen försörjning. Den första delen av uttalandet talar om att det finns en föreställning om att en person som inte lönearbetar inte gör någonting annat heller. Kim fortsätter senare:

det finns nu större antal arbetsträningsplatser som liksom kan bli som en bro mellan yrkeslivet och bara sitta hemma för att bara komma hemifrån till att söka jobb på den öppna arbetsmarknaden är ett jättesteg om man har varit länge i arbetslöshet

Frånvaron av lönearbetet konstrueras som att en människa enbart sitter i sitt hem och denna tillvaro förstås som väsensskild från en tillvaro på arbetsmarknaden och i ett lönearbete. Lönearbetet idealiseras och legitimeras genom att de tillskrivs en förmåga att bistå människor med en aktiv och meningsfull tillvaro.

Diskursen kring lönearbetet som den enda meningsfulla tillvaron för människan består alltså av att lönearbetet förstås som en källa till aktivitet, betydelsefullhet och gemenskap. Frånvaron av lönearbetet förklaras som en passiv tillvaro där människan inte träffar någon och inte rör sig utanför sitt hem. Man skulle dock kunna tänka sig att en person som inte lönearbetar, och således inte är upptagen ungefär 8 timmar per dag, faktiskt gör annat än att sitta hemma isolerad. Människan skulle exempelvis kunna engagera sig politiskt eller kulturellt, vara del i ett religiöst sammanhang, ge omsorg om anhöriga, motionera, arbeta ideellt och mycket annat som inte är en del av arbetsmarknaden. Trots att det kan tänkas existera många arenor för aktivering i samhället så framhålls arbetsmarknaden och lönearbetet som den enda meningsfulla sysselsättningen.

5.4 Lönearbete som nyckeln till ett gott liv

Den sista identifierade diskursen kallar jag lönearbete som nyckeln till ett gott liv. Att uppnå ett gott liv här om att dels göra gott och dels att ha det gott. Till att göra gott räknas till exempel att ta ansvar och vara hederlig. Att ha det gott innebär exempelvis att vara fri och självsäker.

Lönearbetandet som ett sätt att göra gott på konstrueras genom att lönearbetandet handlar om att ta ansvar. Mio förklarar:

jag tror inte att många av dom här ungdomarna har inte fattat (.) dom har inte fattat ansvaret med att verkligen vara vuxen (.) känna det här med att *jamen nu har jag (.) nu är liksom gymnasiet klart jag ska jobba jag ska göra det här* utan man lutar sig och förväntar sig att få allting serverat som man alltid nästan har fått via sina föräldrar eller (.) staten

Här förklaras att ungdomarna som inte lönearbetar inte har förstått att det innebär att vara vuxen och ta ansvar. Lönearbetet konstrueras alltså som något ansvarsfullt och således som en del i att vara en ansvarsfull och hederlig människa. Mios resonemang kan kopplas samman med Baumans (1998:20-21) framställning av att arbetet ses som en moralisk uppgift och som något som kan bearbeta en människa till en rätt form, nämligen mogen, moralisk och ansvarsfull. Mio reflekterar senare under intervjun vad som skulle behövas för att utforma bättre arbetsmarknadsinsatser:

[möjligheten] att kunna rusta upp dem [ungdomarna] och få dem att förstå vikten av deras ansvar (.) vad deras konsekvenser blir om de inte gör si eller så

För att komma ut i lönearbete krävs en upprustning och ungdomar behöver förstå att det är deras ansvar att lönearbeta. Lönearbetet konstrueras således som en hederlig sysselsättning som kräver en viss karaktär och ansvarsfullhet av en människa och som ett led i detta konstrueras också lönearbetet som en fostrande och disciplinerande faktor som kan forma ungdomen till denna ansvarsfullhet och hederlighet. Mio konstruerar här ett package of claims genom att konstatera att ungdomarnas oförståelse inför sin skyldighet att lönearbeta är ett socialt problem och erbjuder en lösning genom att framhålla arbetsmarknadsinsatserna.

En del i diskursen kring det goda livet handlar om människornas möjligheter att leva ett innehållsrikt liv. Inkomsten som lönearbetet innebär förklaras i materialet åter ha en sekundär plats i människans liv. Det primära med lönearbetet är vad det kan tillföra i termer av ett bättre liv på ett immateriellt plan. Sam förklarar:

det att pengar verkligen inte är allt med arbetet och det märker man jättemycket när man arbetar såhär ee så visst att de får en lön och blir självförsörjande det betyder jättemycket såklart men det som betyder mest är att de får vardagliga rutiner de känner att de klarar av det och de växer som personer (.) och det sociala asså jätteviktigt (.) så att ett arbete är inte bara pengar utan att det är livskvalité om man trivs (.) så är det

Lönearbetet konstrueras här som avgörande för att ha livskvalité och för att växa som person. Även Mio förklarar lönearbetets inverkan på människans livskvalité:

att de får ett jobb och bryter den här onda cirkeln då ser ju livskvalitén totalt annorlunda ut (.) en person som sov dåligt börjar sova bättre (.) ee en som kanske var överviktig börjar kanske tänka på sitt utseende eftersom den är ute hela tiden och kanske börjar träna är mer hälsosam tänker på sin kost är mer benägen till att gå på event fester och allt annat och bara ta sig ut till skillnad från en person som som är arbetslös

Lönearbetet förklaras här ha en inverkan på personens generella livskvalité och även på specifika aspekter av livet så som utseende, träning och socialt liv. Kopplingen mellan lönearbetet och det goda livet där individen är vältränad, snygg och socialt aktiv blir här tydlig. Att ha ett lönearbete kopplas samman med att vara en lyckad människa. Resonemanget kan kopplas till det individualistiska konsumtions-samhället där individen blir en vara på en marknad där hon måste marknadsföra sig själv och ständigt öka sitt marknadsvärde (Bauman, 2007:13). Ett led i att vara en attraktiv vara är då att vara vad som anses snygg, vältränad och social. Lönearbetet konstrueras här som något som ökar individens marknadsvärde genom att det möjliggör henne att tillgodose sig dessa egenskaper. Mio fortsätter resonera kring lönearbetets påverkan i en människas liv:

det påverkar en så på så många planer så att jag tror inte ens att det går att beskriva utan det är bara en känsla av att (.) av en en inre lycka

Lönearbetet förstås här skapa en inre lycka hos en människa. Mio kan inte ens med ord förklara vilken påverkan ett lönearbete har i en människas liv utan lönearbetet konstrueras som så pass viktigt i så många aspekter att det inte går att förklara. Lönearbetets betydelse tillskrivs egenskaper bortom dess förmåga att skapa lön och såldes ge människan mat och tak över huvudet utan lönearbetet förstås tillgodose också själsliga eller emotionella behov.

Lönearbetets förmåga att ge människan frihet är ett återkommande tema i materialet. Mio förklarar att lönearbetets förmåga att ge deltagarna frihet är en av de aspekter som hen uppskattar med att arbeta med arbetsmarknadsinsatser:

att kunna (.) påverka en människas liv i en utsatt situation jag tänker vi jobbar ju bara med personer som har försörjningsstöd ee att kunna hjälpa dem till en egen försörjning till en frihet det är väl det som är det bästa det är det som gör att man vaknar på morgonen liksom

Att lönearbetande här konstrueras som något som gör en människa fri innebär också att försörjningsstödet konstrueras som kontrollerande och förtryckande. Sam är inne på samma spår:

det känns som att det här med att kunna försörja sig själv är så pass stor del i ens liv i princip ingen vill ju vara beroende av att få sina pengar från någon annan alltså från försörjningsstöd så att den här friheten och liksom e ja vad ska man säga (.) friheten helt enkelt från en myndighet (.) att man hjälper en person att komma loss ifrån det för de allra flesta vill ju det [...] det här med jamen att inte vara beroende och inte ha någon som kontrollerar vad man gör för man är ju väldigt bunden liksom i (1) alltså bunden och kontrollerad när man har försörjningsstöd det är ju väldigt mycket kontroller och man ska ju liksom man får inte resa utomlands eller man får inte resa man ska vara tillgänglig hela tiden så man är ju nästan som i ett (.) ja inte som i ett fängelse kanske

Försörjningsstöd jämförs här med ett fängelse och lönearbetet är sättet att komma ut ur fängelset och uppleva frihet. Att uppbära försörjningsstöd förklaras vara förenat med hög grad av kontroll och tvång vilket minskar människans levnadsutrymme och frihet genom att hon exempelvis inte får resa hur som helst eller vara otillgänglig. Att få sina pengar från någon annan, en myndighet, förklaras också som problematiskt och förtryckande. Lönearbetet konstrueras således som medlet för att uppnå frihet och självständighet. Bilden av hur det är att uppbära bidrag från staten konstrueras i skarp kontrast mot lönearbetandet. Även som lönearbetande får en person inte resa bort eller vara ledig när som helst. Lönearbetet innebär också stor kontroll i form av exempelvis

tidrapporter och kontroll av vad den anställda åstadkommer i sitt arbete. Trots detta förstås avhängigheten till en myndighet som kontrollerande och som ett negativt beroende medan avhängigheten till ett lönearbete konstrueras som frihet.

Förutom lönearbetets förmåga att ge människor frihet talar arbetsmarknadssekreterarna också om dess förmåga att ge människor självförtroende, självkänsla och personlig utveckling. Alex resonerar kring den personliga utvecklingen som arbetet innebär för människan:

personlig utveckling ee ee man man (3) asså man utvecklas ju hela tiden eeh och man växer upp i jobbet och man (3) asså det är ju en stor del av ens liv (.) eee (1) så jag hade nog inte varit samma människa idag om jag aldrig hade arbetat

Lönearbetet ses som ett sätt för människan att mogna och få personlig utveckling. Anspråket legitimeras genom att Alex hänvisar till sig själv och sin egen personliga utveckling. Att konstruera lönearbetet som ett medel för att åstadkomma personlig utveckling kan kopplas till Baumans (2007:13) resonemang kring individens plats som vara på marknaden. Det är då individens skyldighet att utveckla sig själv och uppnå sitt bästa möjliga jag för att höja och behålla sitt marknadsvärde. Kim resonerar kring vilken effekt frånvaron av ett lönearbete kan ha på en människas självbild:

det handlar väl mycket om självförtroende och självkänsla att man känner att *nämen alltså jag har gått här nu i år ut och år in och jag får mina pengar jag har anpassat mig till den här livsstilen det blir för stort för stor utmaning att ta det där stora steget att kanske börja plugga igen och ha CSN och allt det där ee kommer jag klara det*

Frånvaron av lönearbetet förklaras få negativa konsekvenser för självförtroendet och självkänslan såtillvida att människan börjar tvivla på sin förmåga att klara av saker. Som ett led i detta konstrueras lönearbetet som ett medel för att ge självförtroende och självkänsla. Sam resonerar enligt följande:

Alltså att dom går från att komma hit och ha jättedåligt självförtroende och tro att dom inte kan komma ut i nånting till att vissa alltså får ett arbete eller vissa går ut i studier

Lönearbetet konstrueras här som medlet som kan få bukt med det dåliga självförtroendet och fungera som ett kvitto på att människan är kompetent och kapabel.

Diskursen kring lönearbetet som nyckeln till ett gott liv handlar om att lönearbetet gör människan ansvarsfull, hederlig, självständig, mogen, social och fri. Denna

konstruktion gör att människans möjlighet att känna sig tillfreds med sin person och sitt liv förstås vara avhängigt lönearbetandet. Lönearbetet legitimeras inom denna diskurs genom att förklaras som en förutsättning för att uppnå ett gott och önskvärt liv.

Sammanfattningsvis har analysen av materialet lett fram till ett resultat om fyra diskurser. Diskurserna är lönearbetet som botemedel, lönearbetet som integrering, lönearbetet som den enda meningsfulla sysselsättningen och lönearbetet som nyckeln till ett gott liv. Genom dessa fyra diskurser legitimeras lönearbetets ställning och lönearbetet som mål för klientgruppen genom att lönearbetet förstås som något som skänker hälsa, gemenskap, mening och livskvalité i en utsatt persons liv. Nedan kommer resultatet av analysen att diskuteras i relation till tidigare forskning, teori, metod samt framtida forskning och praktik.

6. Avslutande diskussion

För att sammanfatta studiens resultat förs nedan en avslutande diskussion av resultatet. Avsnittet inleds med att summera resultatet av uppsatsen. Sedan diskuteras relationen mellan resultatet och tidigare forskning, teori och metod. Slutligen diskuteras studiens implikationer för framtida forskning och praktik.

6.1 Summering av resultatet

Studiens syfte är att undersöka förståelser av lönearbetet hos tjänstepersoner inom arbetsmarknadsinsatser. Frågeställningarna är: hur talar tjänstepersoner inom arbetsmarknadsinsatser om lönearbetet? Hur skapas genom detta talande lönearbetets legitimitet? I studien har det identifierats fyra huvudsakliga diskurser kring lönearbetet hos arbetsmarknadssekreterarna. Dessa fyra diskurser är lönearbetet som botemedel, lönearbetet som integrering, lönearbetet som den enda meningsfulla sysselsättningen samt lönearbetet som nyckeln till ett gott liv. Lönearbetet som botemedel handlar om att lönearbetet förstås ha en förmåga att bota och förhindra ohälsa och framför allt psykisk ohälsa. Vidare innebär diskursen att frånvaron av lönearbetet förstås som en katalysator och huvudsaklig orsak till psykisk ohälsa hos deltagarna. Lönearbetet som integrering innebär att lönearbetet konstrueras som ett medel för att integrera personer i ett utanförskap in till en större samhällsgemenskap.

Integreringen förklaras gälla för ett ospecificerat socialt utanförskap, för personer som har flyttat till Sverige från andra länder, personer med en kriminell bakgrund och personer som växt upp i miljöer med missbruk och psykisk ohälsa. Lönearbetet förklaras alltså ha integrerande och inkluderande egenskaper. Diskursen kring lönearbetet som den enda meningsfulla sysselsättningen inbegriper förståelsen om att lönearbetet skänker stor mening i människors tillvaro och att aktivering, vilken helst ska ske på arbetsmarknaden, är en nödvändighet för människan. Diskursen innebär också att alternativet till lönearbetet konstrueras som en helt passiv tillvaro som människan endast spenderar i hemmet. Diskursen kring lönearbetet som nyckeln till ett gott liv handlar om lönearbetets förmåga att göra människor ansvarsfulla, att ge personlig utveckling, öka självkänslan hos människan och också göra henne fri. De fyra huvuddiskurserna som identifierats i materialet avslöjar hur tjänstepersonerna talar om lönearbetet och besvarar således den första frågeställningen. Diskurserna skapar också en förståelse för hur lönearbetets ställning legitimeras. Genom konstruktionen av lönearbetet som något som leder till god hälsa, integrering, meningsfullhet och ett gott liv legitimeras det välfärdspolitiska målet med att alla människor ska arbeta. Således besvaras den andra frågeställningen. För att relatera studiens resultat till forskningsfältet kring arbetsbegreppet och arbetsmarknadsinsatser kommer jag nedan att diskutera diskurserna i relation till tidigare forskning.

6.2 Diskurserna och tidigare forskning

Den tidigare forskningen som är relevant för uppsatsprojektet visar att lönearbetet har en dominerande roll i det svenska samhället och i de allra flesta svenskars liv (Karlsson, 2009). I relation till resultatet märks lönearbetets starka ställning tydligt framför allt i diskurserna kring lönearbetet som den enda meningsfulla sysselsättning och lönearbetet som nyckeln till ett gott liv. Lönearbetandet framställs där vara det enda alternativet för den mänskliga tillvaron och dessutom förstås lönearbetet som avgörande för att människan ska kunna leva ett bra liv. Paulsens (2010) resonemang om självförverkligande kan framför allt kopplas till diskursen kring lönearbetet som nyckeln till ett gott liv där arbetsmarknadssekreterarna konstruerar lönearbetet som något som ger människan självförtroende, personlig utveckling och självständighet. Förståelsen av arbetet som något som ska leda till individuell autonomi och jämlikhet (Grape, 1998) är tydligast i diskursen kring lönearbetet som nyckeln till ett gott liv där människans frihet framförallt förstås uppnås genom lönearbetandet. Jämlikhetstanken

dyker främst upp i diskursen kring lönearbetet som integrering där lönearbetet konstrueras som ett medel för att inkludera människor i utanförskap till en större samhällsgemenskap. Junestavs (2004) forskning om arbetslinjen finner att i alla perspektiv på arbetslinjen premieras aktiva insatser framför ett passivt utbetalande av ekonomiskt stöd. Resultatet i denna studie bildar ett eko över dessa arbetslinjers ambition i och med att aktiveringen i sig framställs av arbetsmarknadssekreterarna som något av det viktigaste med lönearbetet. I denna studie framkommer också förståelser av lönearbetet som kan kopplas till alla tre perspektiv Junestav beskrivit i och med att lönearbetet här framställs som disciplinerande, fostrande och som en rättighet.

Ulmestig (2007) har lyft fram att kommunala arbetsmarknadsinsatser motiveras utifrån att försörjningsstödet är ekonomiskt betungande för kommuner samt att socialbidragstagarnas förmodade passivitet förstås som problematisk. I denna studie framkommer inte att arbetsmarknadssekreterarna konstruerar lönearbetet som något som ska underlätta den kommunala ekonomin. Arbetsmarknadssekreterarna har endast i låg grad berört samhällsekonomiska perspektiv på lönearbetet, endast när de talat om lönearbete som integrering och försörjningsstödet risk att reproducera sig från föräldrar till barn har de närmast sig ett samhällsekonomiskt perspektiv. Att detta perspektiv inte har funnits i intervjumaterialet kan tänkas bero på att arbetsmarknadssekreterarna framförallt är engagerade i och intresserade av deltagarnas livssituation och att hjälpa dem uppnå just det diskurserna handlar om: hälsa, integrering, meningsfullhet och livskvalité. Däremot finns en stor samstämmighet mellan Ulmestigs fynd att socialbidragstagarna förstås vara passiva och att denna passivitet förstås som problematisk i och med diskursen kring lönearbetet som den enda meningsfulla sysselsättningen. Aktivering framhålls både i denna studie och i Ulmestigs resultat som en lösning på alla problem som en person som uppbär försörjningsstöd kan ha.

Milton (2006), Dahl (2003) och Bergmark och Bäckman (2004) finner alla att orsaken till långvarigt bidragsberoende huvudsakligen beror på yttre förhållanden så som arbetsmarknadens skick och att anledningen till att personer inte kommer ut i lönearbete beror på att de har sociala problem som endast aktivering inte kan råda bot på. I denna studies material identifieras en stor tilltro till aktiverings och

lönearbetets förmåga att lösa olika problem. Lönearbetet framställs som något som botar ohälsa, som skänker mening och lycka till människors liv, som något som inkluderar människor från ett utanförskap eller en avvikelse till en samhällelig gemenskap samt till något som ska göra människan social, självsäker och fri från tvång och beroende. I relation till vad den tidigare forskningen kommit fram till att långvarigt bidragsberoende beror på kan man konstatera att det bland arbetsmarknadssekreterarna finns en viss övertro till vad lönearbetet kan åstadkomma i människors liv. Lönearbetet tillskrivs av arbetsmarknadssekreterarna egenskaper långt bortom att vara ett medel för försörjning. I ljuset av resultatet av studien i relation till den tidigare forskningen kan man tänka sig att ett för stort fokus på att aktivering och lönearbete ska lösa sociala problem gör att vi bortser från andra lösningar på exempelvis utanförskap och psykisk ohälsa som eventuellt skulle gynna människor mer.

Den tidigare forskningen som har redogjorts för fokuserar huvudsakligen på förståelser av arbete och arbetslinjen ur ett samhälleligt och strukturellt perspektiv. Forskningen kring arbetsmarknadsinsatser har huvudsakligen fokuserat på huruvida utfallet av insatserna har varit lyckade eller inte, det vill säga i vilken grad människor uppnått självförsörjning. Denna studie har undersökt förståelsen av lönearbetet hos de personer som arbetar i skärningspunkten mellan välfärdspolitiska ambitioner och de individer som blir föremål för de välfärdspolitiska direktiven. Arbetsmarknadssekreterarna har alltså en insyn i och kunskap om både politiska mål och om deltagarnas livssituation varför det har varit intressant att undersöka just deras förståelser av lönearbetet och dess mening för människan.

6.3 Resultatet i relation till teoretiskt ramverk

Studien har teoretiskt utgått från en socialkonstruktivistisk syn på sociala problem, teorier om diskursens makt samt om arbetsetik och konsumtionsetik. Det socialkonstruktivistiska och diskursanalytiska perspektivet har lett till att studien har fokuserat på hur mening uttrycks med hjälp av språket. Dessa perspektiv har också lett till förståelsen av att användandet av språket leder till praktiska konsekvenser. De praktiska konsekvenserna i det här fallet kan vara att sättet som arbetsmarknadssekreterarna talar om lönearbetet avspeglar sig i sättet de arbetar med klienterna. Teorin om arbetsetik har lett till att materialet har analyserats mot en

bakgrund av förståelsen av lönearbetet som något som använts moraliserande och disciplinerande samt som något som möjliggjort lönearbetets dominerande ställning i samhället. Teorin om konsumtionsetiken har lett till en syn på samhället som individualiserat och konsumtionsstyrt.

Teorierna i studien har inneburit att jag kunnat uttala mig om hur olika saker förklaras och förstås. Studien kan inte uttala sig om effekten av arbetsmarknadsinsatser eller hur personer utan lönearbete har det. Detta innebär också en förståelse av att lönearbetet exempelvis de facto kan bota psykisk ohälsa lika gärna som det inte kan göra det. Lönearbetets faktiska effekter har alltså inte varit intressant i studien, utan enbart förståelsen och beskrivningen av lönearbetets betydelse.

6.4 Resultatet i relation till metod

Studien har varit kvalitativ och utgått från en socialkonstruktivistisk forskningsansats. Studien har genomförts som en intervjustudie som sedan har transkriberats och analyserats utifrån kritisk diskursanalys. Den kvalitativa forskningsansatsen har gjort att studien inte har gjort anspråk på att undersöka i vilken grad arbetsmarknadssekreterare förstår lönearbetet på ett visst sätt eller hur väl arbetsmarknadssekreterarna lyckas med att ambitionen att hjälpa ut deltagarna i lönearbete. Valet av en socialkonstruktivistisk och diskursanalytisk metod har gjort att studien har fokuserat på hur mening har framställts genom språkliga källor. Studien utformades för att undersöka just förståelsen av lönearbetets betydelse i människors liv med fokus på de människor som uppstår försörjningsstöd. Som en följd av detta har intervjuguiden utformats efter detta och intervjufrågorna har kretsat kring vad ett lönearbete kan tillföra i en människas liv. I och med detta kan man säga att även om arbetsmarknadssekreterarna framhållit att arbetet har en stor betydelse för människors hälsa, välbefinnande, deltagande i samhället och livskvalité behöver det inte innebära att de förstår lönearbetet som den enda eller främsta faktorn som kan ge människan detta. Det kan alltså finnas andra aspekter som arbetsmarknadssekreterarna också tycker är viktiga i en människas liv men som det inte har funnits utrymme att tala om på grund av studiens avgränsning. Resultatet behöver således inte förstås som att arbetsmarknadssekreterarna helt okritiskt och oreflekterat har accepterat den politiska ambition som arbetslinjen står för.

6.5 Implikationer för forskning och praktik

Resultatet av studien visar på diskurser som finns kring lönearbetet inom arbetsmarknadsinsatser som arbetar på uppdrag av försörjningsstöd. Diskurserna handlar om lönearbetets goda effekter på hälsa, integration och livskvalité. Diskurserna visar att arbetsmarknadssekreterarna generellt är positivt inställda till lönearbetets betydelse i människors liv och lönearbetet legitimeras i och med dessa positiva effekter. I framtida projekt vore det intressant att undersöka förståelserna kring aktiveringen och lönearbetet hos de personer som deltar i arbetsmarknadsinsatserna. Att undersöka hur de som faktiskt blir föremål för insatserna vore fruktsamt till exempel för att kunna utveckla insatserna vidare. Det vore också intressant att jämföra de diskurser som har identifierats i denna studie med kommunala riktlinjer eller med en bredare arbetsmarknadspolitisk diskurs som exempelvis är synlig i media.

Ovan presenterades studiens resultat i relation till tidigare forskning. Där framkom att arbetsmarknadssekreterarna hade en stor tilltro till aktiveringens och lönearbetets goda effekter för människan och förmåga att lösa allehanda problem samtidigt som forskning (se exempelvis Milton 2006, Dahl 2003, Bergmark och Bäckman 2004) påtalar att det finns andra problem med i bilden hos deltagarna än att de är passiva och behöver sysselsättning. Detta kan tänkas belysa att den forskning som finns inom detta område inte har fått något gehör i det sociala arbetets praktik. Anledningen till detta kan vara att organisationerna är politiskt styrda och att arbetslinjen traditionellt sätt har en stark ställning i svensk socialpolitik. Arbetslinjens och lönearbetets dominerande ställning gör det ännu viktigare att kritiskt granska och analysera hur lönearbetet används för personer i en utsatt situation i det sociala arbetets praktik. Ett av motiven med denna studie har varit att uppmuntra till att granska och utmana förgivettagna förståelser och kunskaper om lönearbetet och inspirera till reflektion kring huruvida det kan finnas något alternativ till arbetslinjen.

7. Referenser

- Bauman, Zygmunt. 1998. *Arbete, konsumtion och den nya fattigdomen*. Göteborg: Daidalos.
- Bauman, Zygmunt. 2007. *Konsumtionsliv*. Göteborg: Daidalos.
- Berger, Peter. & Luckmann, Thomas. 1966. *The Social Construction of Reality – A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Penguin Books.
- Bergmark, Åke. & Bäckman, Olof. 2004. Stuck With Welfare? Long-Term Social Assistance Reciprocity in Sweden. *European Sociological Review*, 5. 425-443.
- Börjesson, Bengt. 2010. *Förstå socialt arbete*. Malmö: Liber.
- Dahl, Espen. 2003. Does 'workfare' work? The norwegian experience. *International Journal of Social Welfare*, 12. 274-288.
- Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman. 2001. *Language and Power*. 2 ed. Edinburgh Gate: Pearson Education Limited.
- Fairclough, Norman. 2010. *Critical Discourse Analysis –The Critical Study of Language*. 2 ed. Edinburgh Gate: Pearson Education Limited.
- Fryer, David. 1992. Psychological or Material Deprivation: Why Does Unemployment Have Mental Health Consequences? I (red.) Eithne McLaughlin *Understanding Unemployment: New Perspectives on Active Labour Market Policies*. London: Routledge.
- Furåker, Bengt & Blomsterberg, Marianne. 2009. "Arbetsmarknadspolitik" i Berglund, Thomas & Schedin, Stefan (Red.), *Arbetslivet*. Lund: Studentlitteratur.
- Grape, Owe. 1998. "Bistånd och tvång i den svenska arbetslinjen" I Rafael Lindqvist (red.). *Organisation och välfärdsstat*. Lund: Studentlitteratur.
- Hammersley, Martyn. 2014. "On the Ethics of Interviewing for Discourse Analysis". *Qualitative Research*, 14(5), 529-541.
- Holgersson, Leif. 2008. *Socialpolitik och socialt arbete – historia och idéer*. 4 uppl. Stockholm: Nordstedts Juridik.
- Howell, Kerry E. 2013. *An Introduction to the Philosophy of Methodology*. London: Sage Publications.
- Jacobsson, Katarina., Thelander, Joakim. & Wästerfors, David. 2010. *Sociologi för socionomer – en stående inbjudan*. Malmö: Gleerups.

- Johansson, Håkan. 2008. *Socialpolitiska klassiker*. Stockholm: Liber.
- Junestav, Malin. *Arbetslinjer i svensk socialpolitisk debatt och lagstiftning 1930-2001*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Karlsson, Jan Ch. 2009. "Arbetsbegreppet" i Berglund, Thomas & Schedin, Stefan (Red.), *Arbetslivet*. Lund: Studentlitteratur.
- Kim, Tae Kuen., & Zurlo, Karen A. (2007). Factors that influence workfare program participants. *International Social Work*, 50(6), 796-808. doi:10.1177/0020872807081917
- Loseke, Donileen L. 2003. *Thinking about Social Problems*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
- Milton, Pia. 2006. *Arbete istället för bidrag? Om aktiveringskraven i socialtjänsten och om effekten för de arbetslösa bidragstagarna*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Nybom, Jenny. 2012. *Aktivering av socialbidragstagare – om stöd och kontroll i socialtjänsten*. Institutionen för socialt arbete – socialhögskolan, Stockholms universitet.
- Padgett, Deborah K. 2008. *Qualitative Methods in Social Work Research*. 2 ed. Los Angeles: Sage Publications.
- Paulsen, Roland. 2010. *Arbetsamhället – Hur arbetet överlevde teknologin*. Malmö: Gleerups.
- Paulsen, Roland. 2013. *Empty Labor: Subjectivity and Idleness at Work*. Uppsala: Uppsala University, Department of Sociology.
- Repstad, Pål. 2007. *Närhet och distans. Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Salonen, Tapio. 1994. *Välfärdens marginaler*. Stockholm: CE Fritzes AB.
- SOU 2005:4. *Socialförsäkringsutredningen. Vad är arbetslinjen? Samtal om socialförsäkring*. Hämtad från http://www.utbildning.gu.se/digitalAssets/1360/1360971_skrift_nr_4.pdf
- Ulmestig, Rickard. 2007. *På gränsen till fattigvård. En studie om arbetsmarknadspolitik och socialbidrag*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Vetenskapsrådet. 1990. *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Hämtad från <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise. 2000. *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Andra källor:

Svensson, Olof. (2017, 2 maj). M: skärp kraven på socialbidragstagare. *Aftonbladet*.
Hämtad från <http://www.aftonbladet.se/nyheter/samhalle/a/pyVWW/m-skarp-kraven-pa-socialbidragstagare>

8. Bilagor

Bilaga 1. Informationsbrev

Uppsala Universitet
Sociologiska institutionen
Socionomprogrammet

En förfrågan om deltagande i studie

Jag är en socionomstudent som nu ska påbörja mitt examensarbete på 15 högskolepoäng vid Sociologiska institutionen vid Uppsala Universitet. Mitt examensarbete syftar till att undersöka betydelsen av lönearbetet i människors liv. Utgångspunkten i studien är att lönearbetet fyller fler funktioner i en människas liv än att vara ett medel för att uppnå (själv)försörjning. Arbete förknippas ofta med ökade livschanser, självförverkligande och ett sätt att uppnå jämlikhet. Den senaste tiden har det dock debatterats om att vi arbetar för mycket och full sysselsättning som ultimata mål har börjat ifrågasättas. Kritiker menar att den höga teknologiska utvecklingen vi nått borde tillåta oss att arbeta betydligt mindre. Arbetslinjen är fortsättningsvis en av grundstenarna i svensk välfärdspolitik. Eftersom arbetsmarknadssekreterarna befinner sig i skärningspunkten mellan att implementera välfärdspolitiska mål och samtidigt arbetar i direktkontakt med deltagarna i arbetsmarknadsinsatser är jag intresserad av att undersöka deras förståelse av lönearbetets betydelse för människor.

Du tillfrågas därför, i egenskap av arbetsmarknadssekreterare vid Arbetsmarknadsavdelningen i Uppsala kommun, om att delta i min studie. Datamaterialet för studien samlas in genom intervjuer under april månad. Intervjuerna tar ca 30 minuter att genomföra och de spelas in.

Deltagandet är helt frivilligt och det kan när som helst utan särskild förklaring avbrytas. Det insamlade materialet kommer att förvaras så att endast jag och handledare kommer åt det under arbetets gång. Namn och andra uppgifter som kan användas för att identifiera informanter kommer att ändras eller uteslutas. Särskilt samtycke kommer att inhämtas från samtliga inblandade personer.

Uppsala den 2017-04-07

Med vänliga hälsningar

Julia Johansson
Socionomstudent

Telefon: 076 09 05 865
E-post: lilomet@gmail.com

Handledare: Kamilla Peuravaara
Kamilla.peuravaara@soc.uu.se

Bilaga 2. Intervjuguide

1. Hur länge har du arbetat som arbetsmarknadssekreterare?
2. Vad är det bästa med att arbeta med arbetsmarknadsinsatser? Vad är det svåraste?
3. Vad tror du, utifrån dina erfarenheter som arbetsmarknadssekreterare, att ett arbete tillför i en människas liv?
4. Hur påverkar långvarig arbetslöshet en människa? Vilka aspekter av livet påverkar arbetslösheten? Varför?
5. Vilken typ av arbetshinder finns hos deltagarna du möter?
6. Vilka funktioner kan arbete fylla hos personer som tillhör det man brukar kalla en socialt utsatt grupp (som tex kriminella, personer med kort vistelsetid i Sverige, med funktionsnedsättningar, med beroendeproblematik)?
7. Det som i politiken kallas för arbetslinjen innebär att alla människor ska arbeta, även personer med tex psykiska funktionshinder. Hur resonerar du, utifrån dina erfarenheter, kring den politiska ambitionen att alla ska arbeta?
8. Hur gör du om deltagarna visar motstånd eller ovilja inför insatserna? Vad tror du den oviljan beror på?
9. Hur tror du att utfallet hade sett ut om insatserna var frivilliga istället för att försörjningsstöd anvisade klienterna till er med risk att påföra dem sanktioner om de inte följer planeringen med er?
10. Historiskt sett har arbetet och arbetslinjen tillskrivits olika betydelse. Exempelvis sågs arbetet under 60-talet som en rättighet och som något som skulle tillförsäkra individen en meningsfull tillvaro. Under 90-talet började arbetet istället handla om tvång, kontroll och disciplinering. Hur skulle du säga att det ser ut idag?
11. Om du hade fria tyglar och obegränsat med resurser att utforma arbetsmarknadspolitiken och arbetsmarknadsinsatser, hur skulle de se ut då? Varför?
12. Är det något som jag inte tagit upp som du skulle vilja berätta om? Något du vill tillägga?

Bilaga 3. Transkriptionsnyckel

(.)	Paus kortare än 1 sekund
(1)	Paus där siffran anger sekunder
<i>Kursiverad</i>	Härmar
<u>Understruken</u>	Sägs med emfas